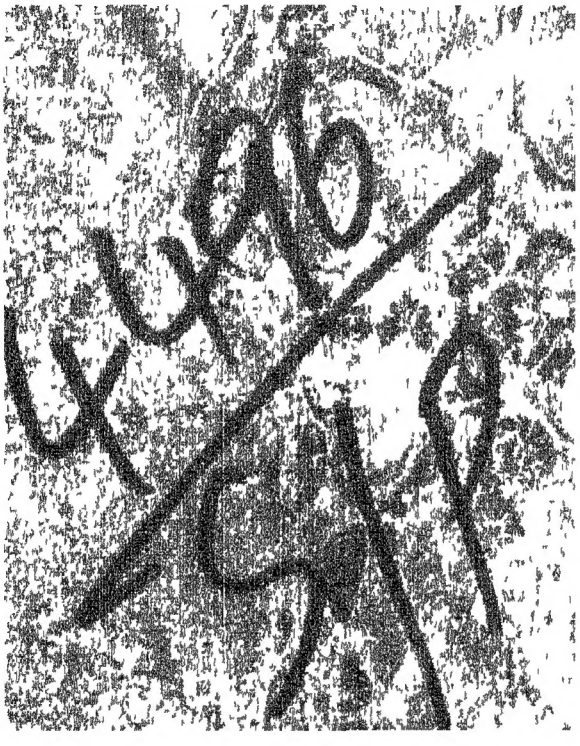

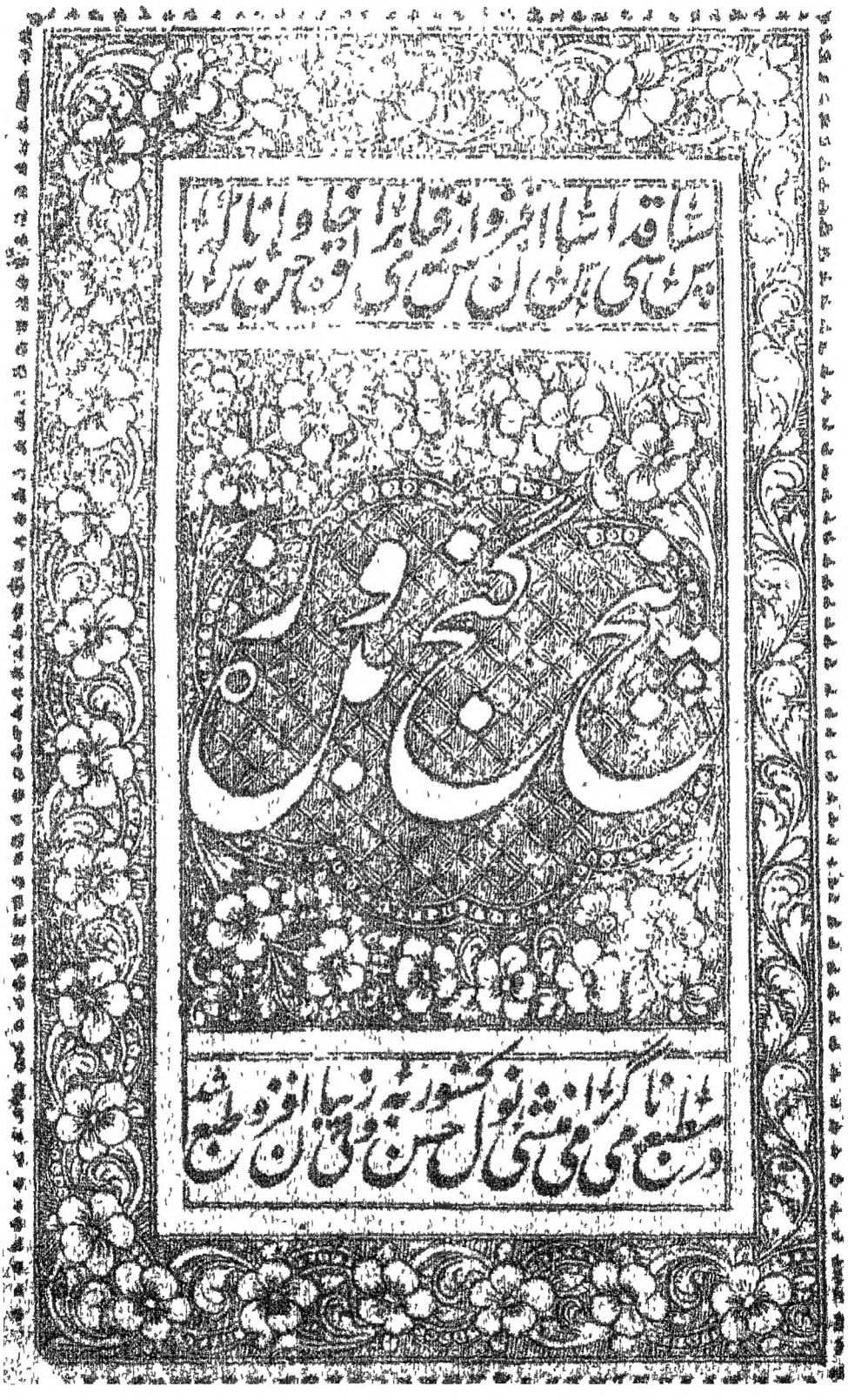

پس ساقی اشنا افروز از قبا برا خاوا نا گر

پنج گنج و بن

در مطبع نامی گرامی منشی نولکشور بزیبا افزو طبع شد

اشتہار [illegible] علم و ادب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے جسکی فہرست مطلوب ہو ایک خط لکھ کر منگا سکتے ہیں جسکے معاینہ و ملاحظہ سے اطمینان اعلیٰ سلاست کتب کے معلوم ہو سکتے ہیں نیز امید ہے کہ اس کتاب کے ٹیبل پیچ کے تین صفحہ ہاتھ سے بنوا کر ہر خریدار کو دے کر تعمیل فرمائیں تاکہ اس فن کی یہ کتاب ہر اس فن کی اور بھی کتب ہاتھ سے بنوا کر دے کار ثواب ہو۔

قدر دانوں کو آنا ہی کارزیب ما صل

کتب صرف عربی	جامع تعلیمات
میزان الصرف و مکتب و دو کتاب صرف کی مع مکتب مقام و دائرہ جہل و سہ ابواب صرف۔	شرح سلالہ صرف
تسہیل شرح میزان	فصول اکبری
مجموعہ میزان الصرف	ابواب مجرد رسالہ
و مزید مولوی محمد عبدالرحمٰن شاگرد مخلص حسین کتب مفصلہ ذیل ہیں۔	رسالہ لامیہ تصنیف
۱۔ میزان الصرف ۲۔ ضمیمہ جدیدہ ۳۔	ممثلی صرف میں۔
ضمیمہ ۴۔ مکتب منثور ۵۔ مکتب منظوم	رکاز الاصول
۶۔ مجموعہ مکتب ۷۔ تصاریف نافعہ	مراح الارواح
۸۔ تحفہ کاملہ ۹۔ تتمہ ابواب مزید۔	شافیہ مخشلی
شرح میزان الصرف۔ مصنفہ مولوی	شرح شافیہ
[illegible] علی دہلوی۔	رضی شرح شافیہ
[illegible] شرح زبدہ مسائل المتون مصنفہ مولوی	مجموعہ جوہر منظوم
[illegible]	مسائل صرف کے نظم میں
تصریف میر مصنفہ میر سید شریف زین الدین	کتب نحو عربی
[illegible]	مجموعہ نحو میر شامل چند کتب مخشلی
دستور المبتدی۔ مصنفہ مولوی محمد حسن	۱۔ نحو میر۔ از میر سید شریف علامہ ۲۔ مائۃ عامل
[illegible] مولوی محمد یعقوب	۳۔ جل ۴۔ خلاصہ ۵۔ تتمہ ۶۔ عمدۃ الاعراب
	ضریری مخشلی۔ مصنفہ امام ابو احسن علی
	حمید الدین۔

فصل اول در ذکر ماضی فصل دوم در ذکر مستقبل فصل
سوم در ذکر امر و نهی فصل چهارم در ذکر اسم فاعل و اسم مفعول
فصل پنجم در شناختن خاصیت بابها و آنچه بدان تعلق دارد
چون مضمون این باب در فاتحة الاحداد مقدم شده است درین محل
فرو گذاشته شد تا کتاب دراز نگردد باب دوم در شناختن
اجناس اسما و افعال و صرف آن و درین باب پنج فصل است
فصل اول در کمیت اجناس و معرفت آن بدانکه جمله افعال
متصرفه و اسما متمکنه بر چهار گونه است صحیح و مهموز و معتل و مضاعف
اما صحیح آن باشد که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت
و همزه و دو حرف صحیح یک جنس نباشد چون ضرب و تعتر
و رجل و جعفر و سهل و مهموز آن باشد که حرفی از حروف
اصلی وی همزه باشد و آن بر سه نوع است مهموز فا چون امر و امر
عین چون سال و راس و مهموز لام چون قرء و کلاء و معتل آن
باشد که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت باشد و حروف
علت سه است واو و الف و یا که مجموع وی و ای باشد

عادات او
رحمت کامله نازل باد
بر رسول او صلی الله علیه وآله وسلم
که نامش محمد است سید بشر که مخصوص است
ببوی پاکیزه منتشر و بر آل و اصحاب او که داعی اند
خلائق را و هادی اند بسوی اسلام دعاة جمع داع کقضاة
جمع قاض و همچنین هداة جمع هاد ۱۲ قوله المخصوص بطیب
النشر طیب بالکسر بوی خوش و نشر تضمین سینه و پراکنده و اضافت طیب
بسوی نشر از قبیل اضافت موصوف بسوی صفت است یعنی بوی پراکنده

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله علی ما خلق الانسان و انطق له اللسان بکلمات مؤتلفة من لغات
مختلفة لیعبر بها عما فی الصدور من الحاجات فی مجاری الامور
و العادات و الصلاة علی رسوله محمد سید البشر المخصوص بطیب النشر
و علی آله و اصحابه دعاة الانام و هداة الاسلام بدانکه این کتابیست
مبوب و مفصل در تصریف سخن عرب که جمله وی پنج باب است
و مضمون هر باب مشتمل بر پنج فصل است و نام وی پنج گنج است
باب اول در شناختن مجاری صرف افعال و اسماء و در وی پنج فصل است

و معتل بر دو گونه است معتل بیک حرف و معتل بدو حرف معتل بیک حرف
بر سه گونه است معتل فا چون وعد و یسر و وعد و یسر و معتل عین چون
قال و باع و باب و ناب و معتل لام چون دعی و رمی و دلو و ظبی و معتل
بدو حرف دو نوع است لفیف مفروق و لفیف مقرون اما لفیف مفروق
آن باشد که بجای فای فعل و لام فعل وی حرف علت باشد چون وشی
و وحی و لفیف مقرون آن باشد که بجای عین فعل و لام فعل وی حرف
علت باشد چون طوی و طی و مضاعف آن باشد که دو حرف صحیح
از یک جنس باشد و آن بر دو نوع است مضاعف ثلاثی و مضاعف رباعی
اما مضاعف ثلاثی آن باشد که عین و لام وی از یک جنس باشد چون فر و عد
که در اصل فرر و عدد بوده است و مضاعف رباعی آن باشد که فا و لام
اول و عین و لام ثانی وی از یک جنس باشد چون زلزل و زیزل

فصل دوم در صرف مهموز بدانکه صرف مهموز با صرف صحیح برابر باشد مگر
جای که بدو اصل بیرون آید اصل اول همزه منفرده که ساکن باشد در
اسم یا در فعل روا باشد که او را بدل کنند بحرف علت بر وفق حرکت ما قبل
همزه چون راس و کاس و بوس و ذیب و نیر و یاخذ و یوخذ و شئت که

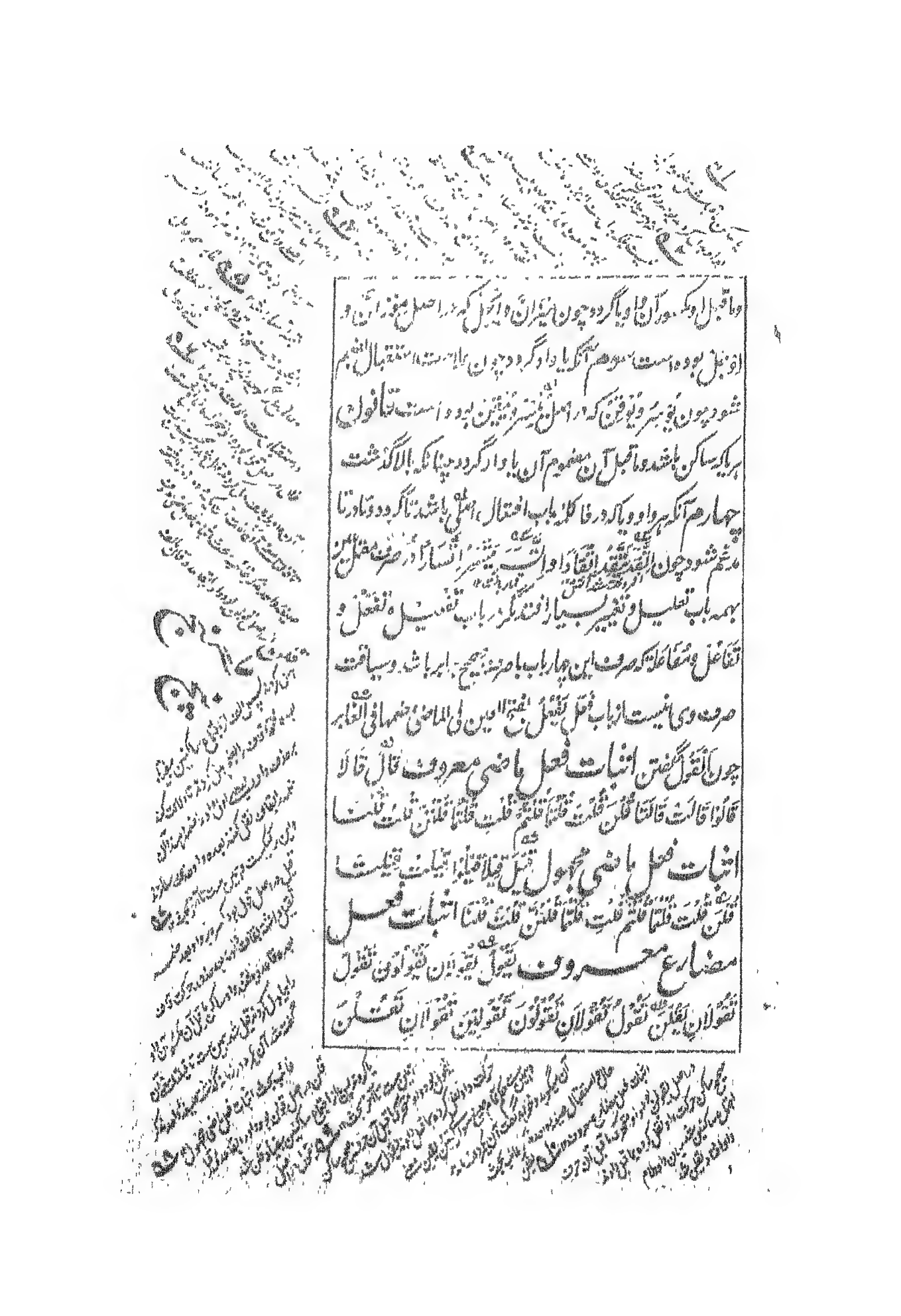

در باب فعل یفعل بفتح العین فی الماضی وکسرها فی الغابر و در باب فعل یفعل بکسر العین فیهما آن واو از مستقبل بیفتد چون وجب یجب و وثق یثق که در اصل یوجب و یوثق بوده است **قانون** هر واو که میان یا و کسره افتد و حرکت یا مخالف واو بود آن واو بیفتد چون یعد و مانند آن و چون واو از یعد بیفتد از تعد و اعد و نعد نیز بیفتد تا حکم باب مختلف نگردد اگرچه واو میان یا و کسره نیست و در یوجب واو بیفتاد زیرا که حرکت یا موافق واو است و چون واو از مستقبل بیفتد در ماضی که از مصدر او نیز بیفتد چون یعد عدة و یزن زنة **قانون** فعل از وجه اعلال اصلست و مصدر فرع وی و این نزدیک کوفیانست و نزد یک بصریان مصدر اصل ست و فعل فرع وی از وجه اشتقاق چون خواهند که فرع را با اصل برابر کنند اینها را در تصحیح و اعلال بر یکدیگر قیاس کنند چون قام قیاما و قاوم قواما واو در قیاما متغیر شد زیرا که و قام متغیر شد و در قواما بسلامت ماند از انچه در قاوم سالم مانده است دوم آنکه واو یا گردد در مصدر باب افعال و استفعال چون اوقد ایقادا و استوقد استیقادا **قانون** هر واو که ساکن باشد

أَقُوْلُ نَقُوْلُ اثبات فعل مضارع مجهول يُقَالُ يُقَالَانِ
يُقَالُوْنَ تُقَالُ تُقَالَانِ يُقَلْنَ تُقَالُ تُقَالَانِ تُقَلْنَ
تُقَالِيْنَ تُقَالَانِ تُقَلْنَ أُقَالُ نُقَالُ نفي تاكيد بلن در فعل مستقبل
معروف لَنْ يَقُوْلَ لَنْ يَقُوْلَا لَنْ يَقُوْلُوْا لَنْ تَقُوْلَ لَنْ تَقُوْلَا لَنْ يَقُلْنَ لَنْ تَقُوْلَ
لَنْ تَقُوْلَا لَنْ تَقُوْلُوْا لَنْ تَقُوْلِيْ لَنْ تَقُوْلَا لَنْ تَقُلْنَ لَنْ أَقُوْلَ لَنْ نَقُوْلَ نفي تاكيد
بلن در فعل مستقبل مجهول لَنْ يُقَالَ لَنْ يُقَالَا لَنْ يُقَالُوْا لَنْ تُقَالَ
لَنْ تُقَالَا لَنْ يُقَلْنَ لَنْ تُقَالَ لَنْ تُقَالَا لَنْ تُقَالُوْا لَنْ تُقَالِيْ لَنْ تُقَالَا لَنْ تُقَلْنَ لَنْ أُقَالَ
لَنْ نُقَالَ نفي جحد بلم در فعل مضارع معروف لَمْ يَقُلْ لَمْ يَقُوْلَا
لَمْ يَقُوْلُوْا لَمْ تَقُلْ لَمْ تَقُوْلَا لَمْ يَقُلْنَ لَمْ تَقُلْ لَمْ تَقُوْلَا لَمْ تَقُوْلُوْا لَمْ تَقُوْلِيْ لَمْ تَقُوْلَا لَمْ تَقُلْنَ
لَمْ أَقُلْ لَمْ نَقُلْ نفي جحد بلم در فعل مضارع مجهول لَمْ يُقَلْ لَمْ يُقَالَا
لَمْ يُقَالُوْا لَمْ تُقَلْ لَمْ تُقَالَا لَمْ يُقَلْنَ لَمْ تُقَلْ لَمْ تُقَالَا لَمْ تُقَالُوْا لَمْ تُقَالِيْ لَمْ تُقَالَا
لَمْ تُقَلْنَ لَمْ أُقَلْ لَمْ نُقَلْ لام تاكيد بانون ثقيله در فعل مستقبل معروف
لَيَقُوْلَنَّ لَيَقُوْلَانِّ لَيَقُوْلُنَّ لَتَقُوْلَنَّ لَتَقُوْلَانِّ لَيَقُلْنَانِّ لَتَقُوْلُنَّ لَتَقُوْلَانِّ لَتَقُوْلُنَّ
لَتَقُوْلِيْنَّ لَتَقُوْلَانِّ لَتَقُلْنَانِّ لَأَقُوْلَنَّ لَنَقُوْلَنَّ لام تاكيد بانون
ثقيله در فعل مستقبل مجهول لَيُقَالَنَّ لَيُقَالَانِّ

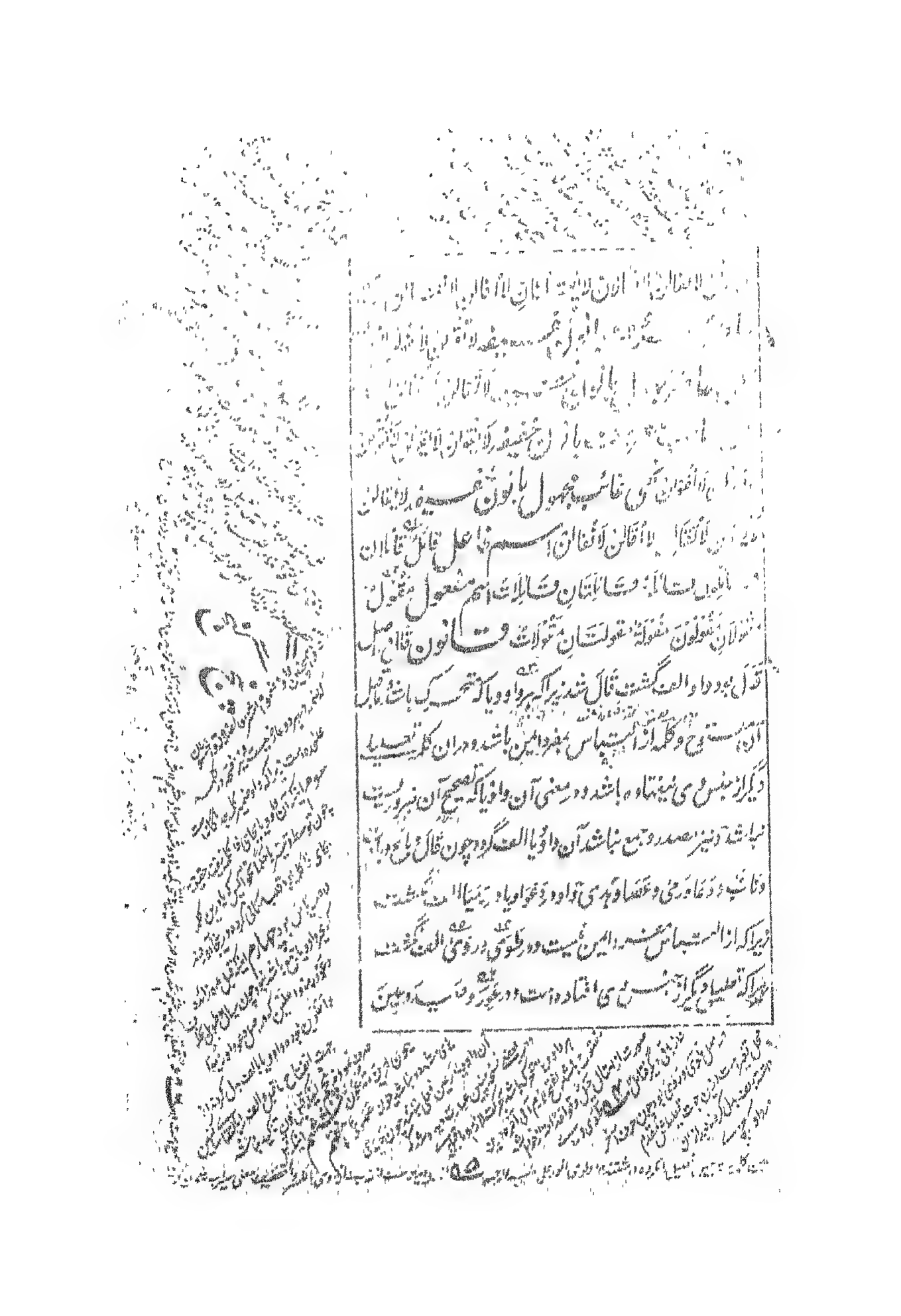

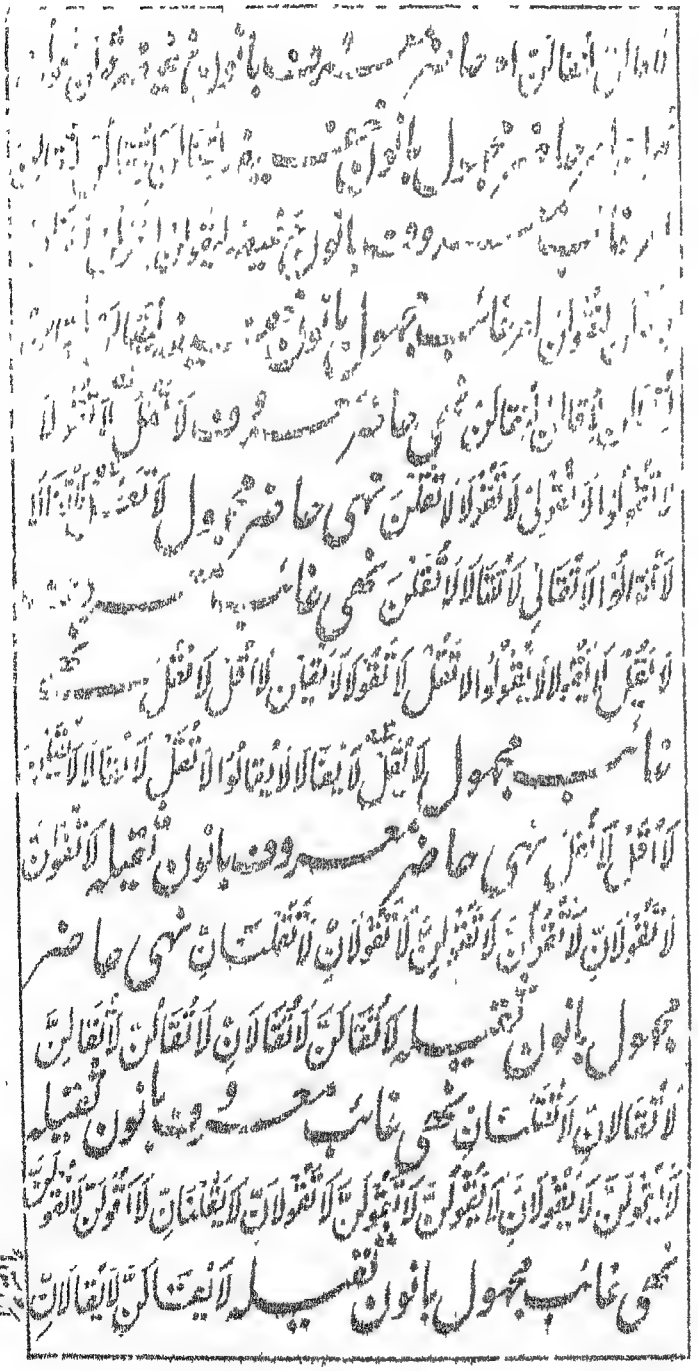

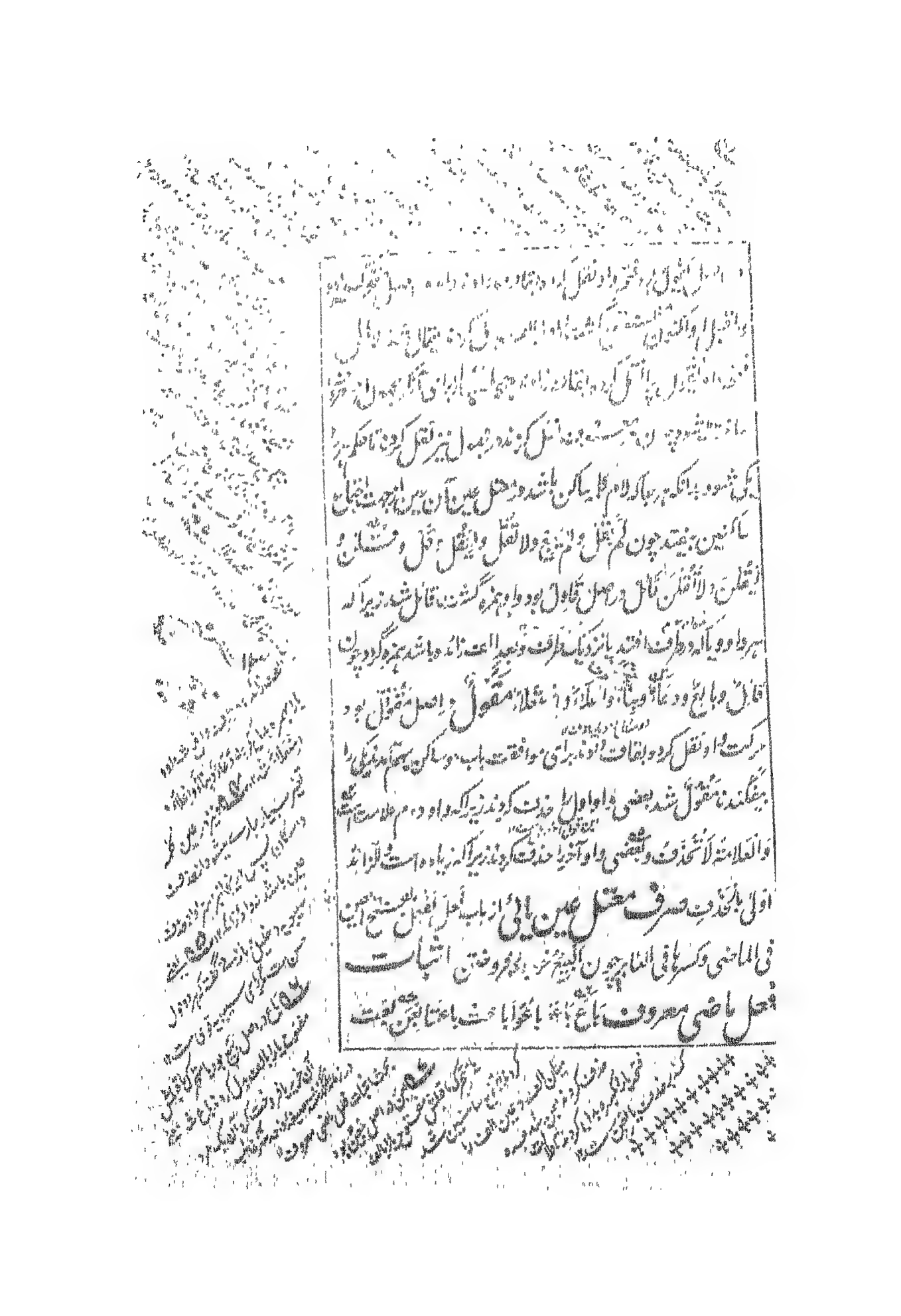

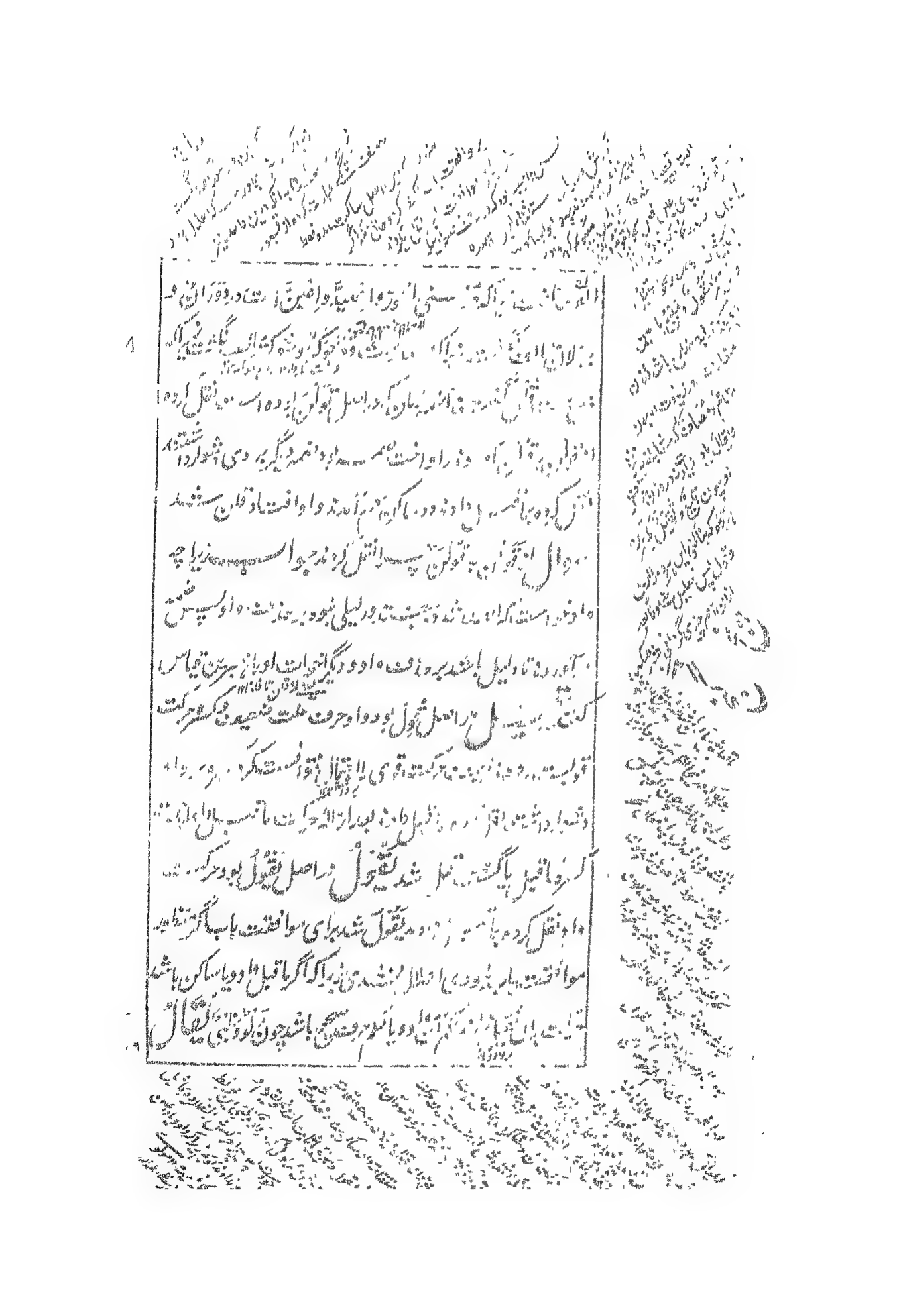

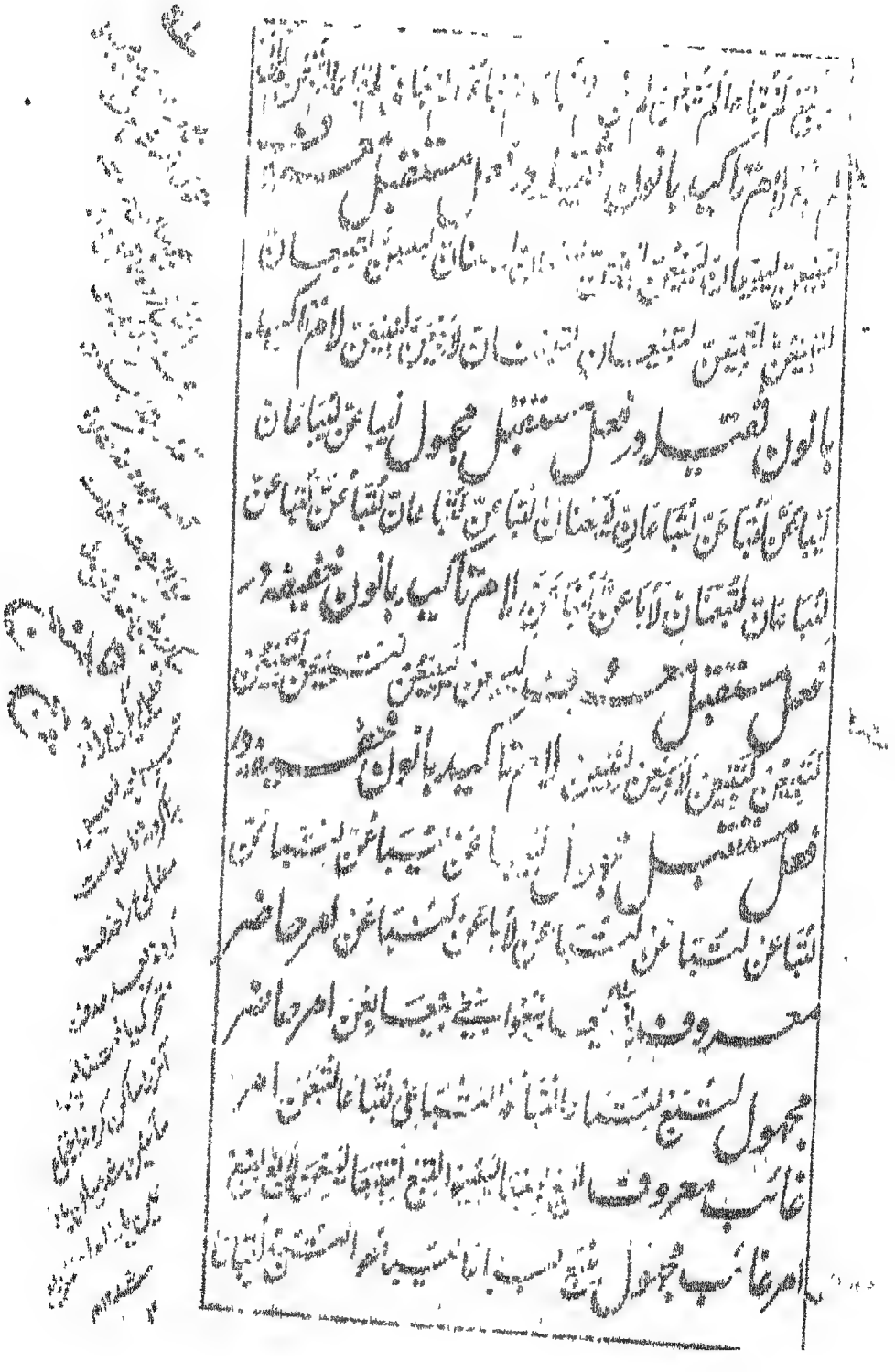

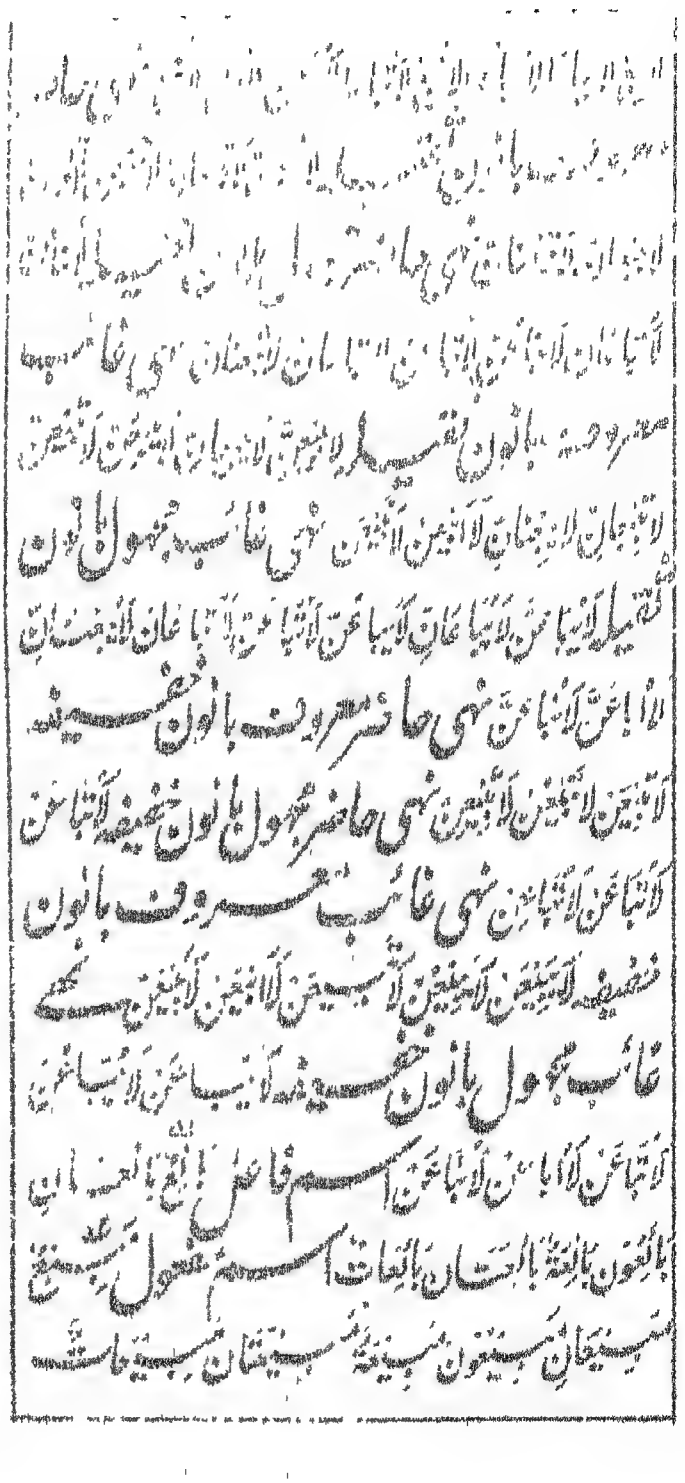

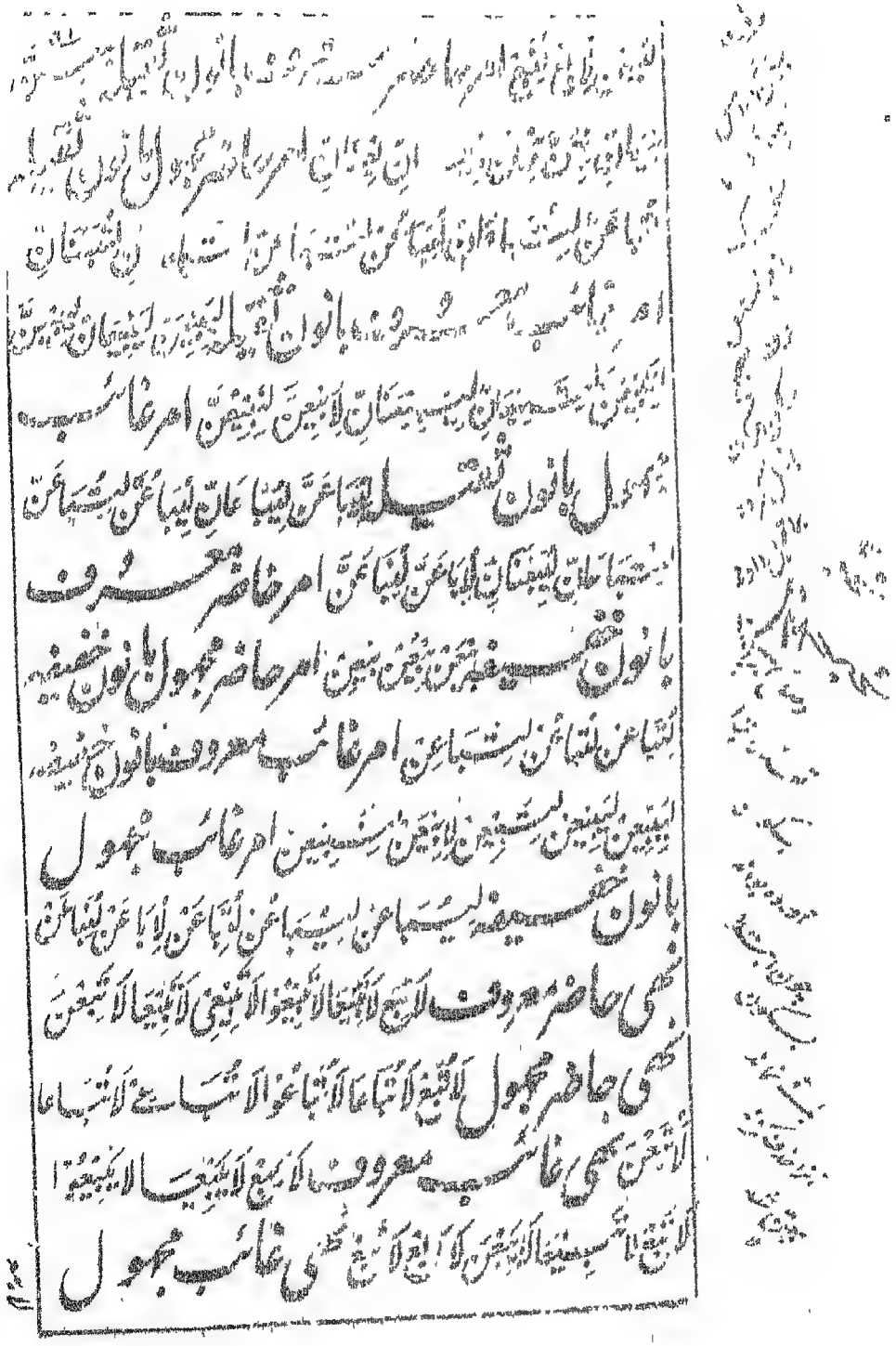

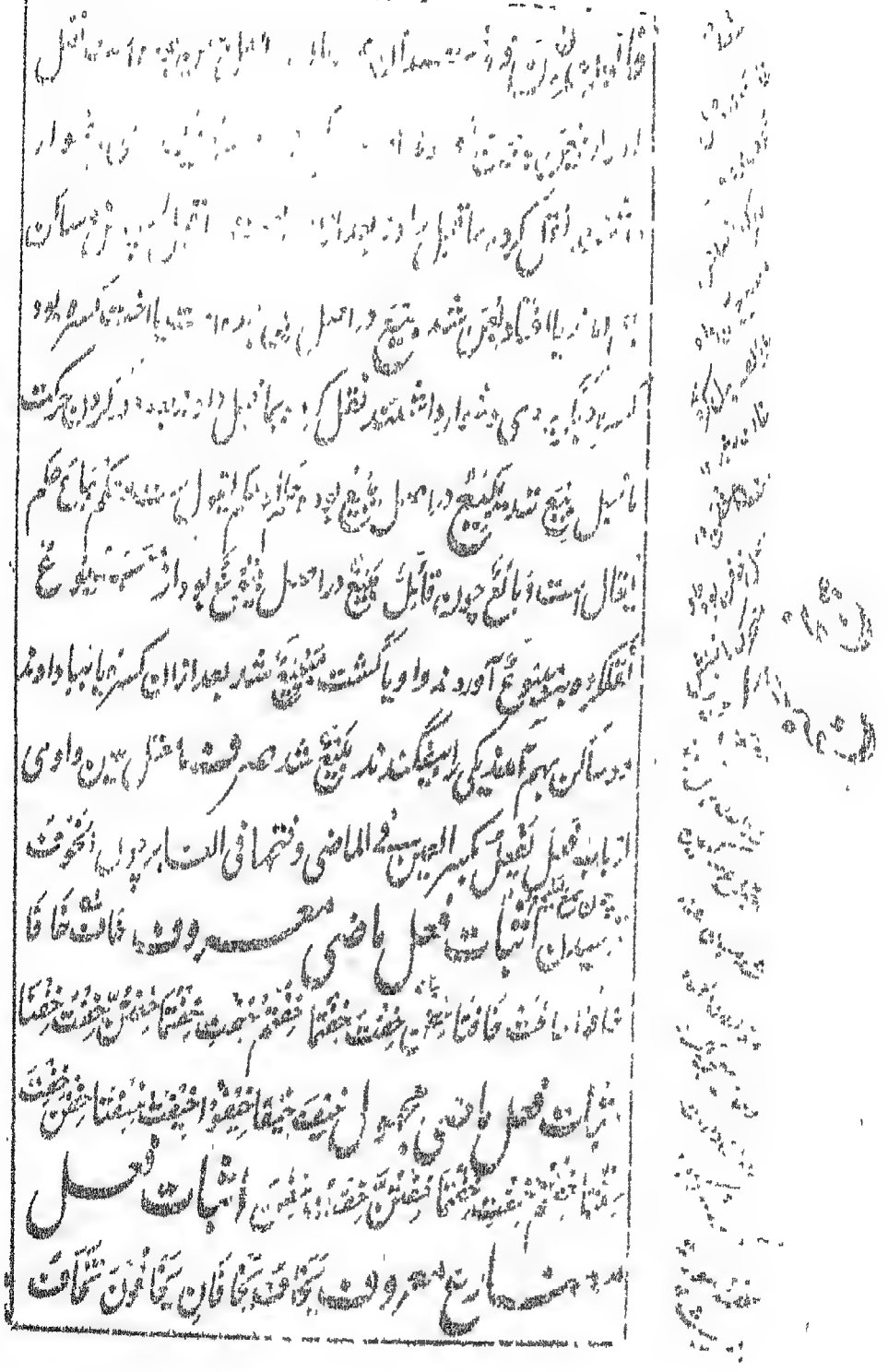

اثبات فعل ماضی معروف خافت خافا
اثبات فعل ماضی مجهول خیف خیفا
اثبات فعل
مضارع معروف یخاف یخافان یخافون تخاف

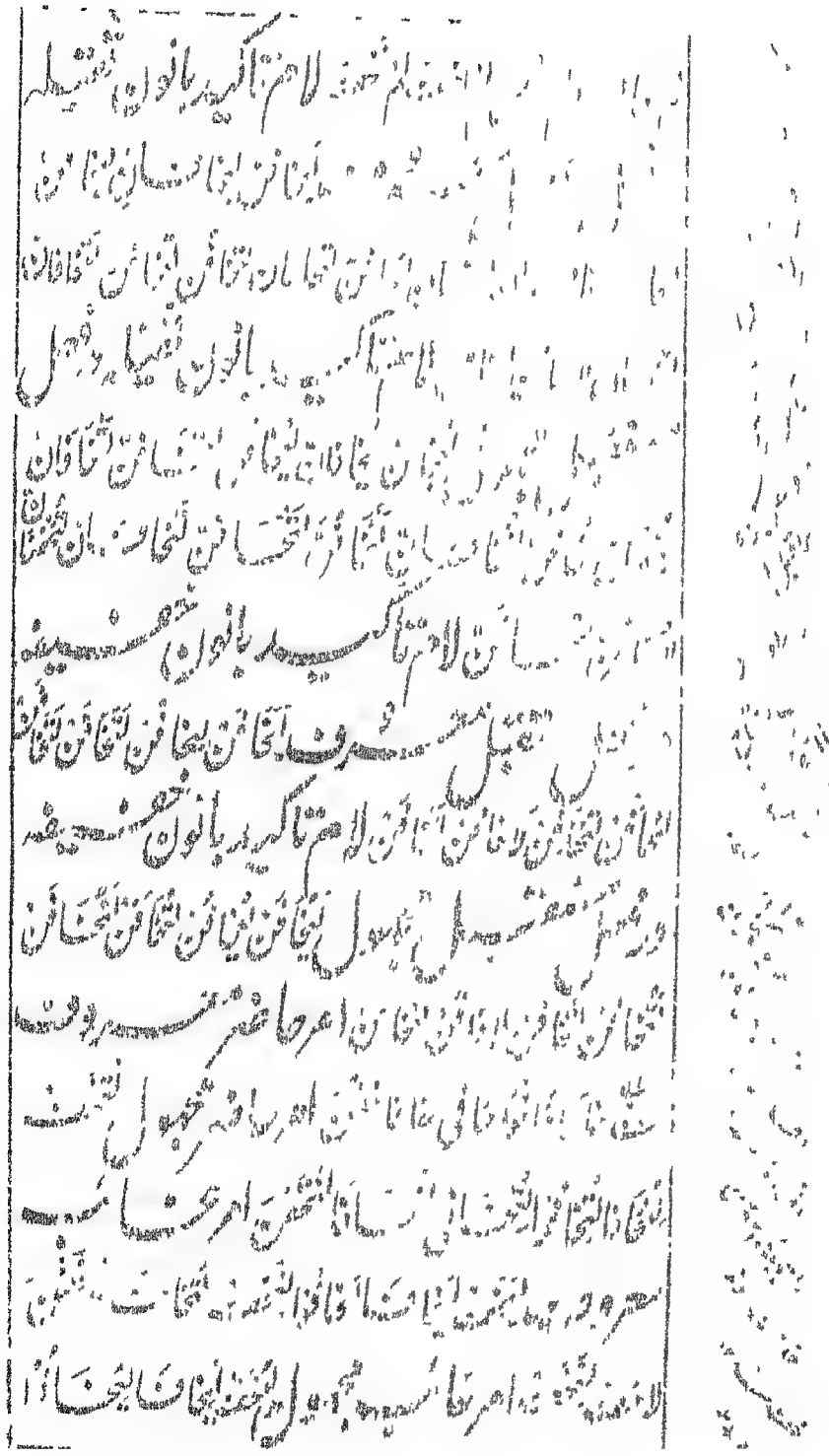

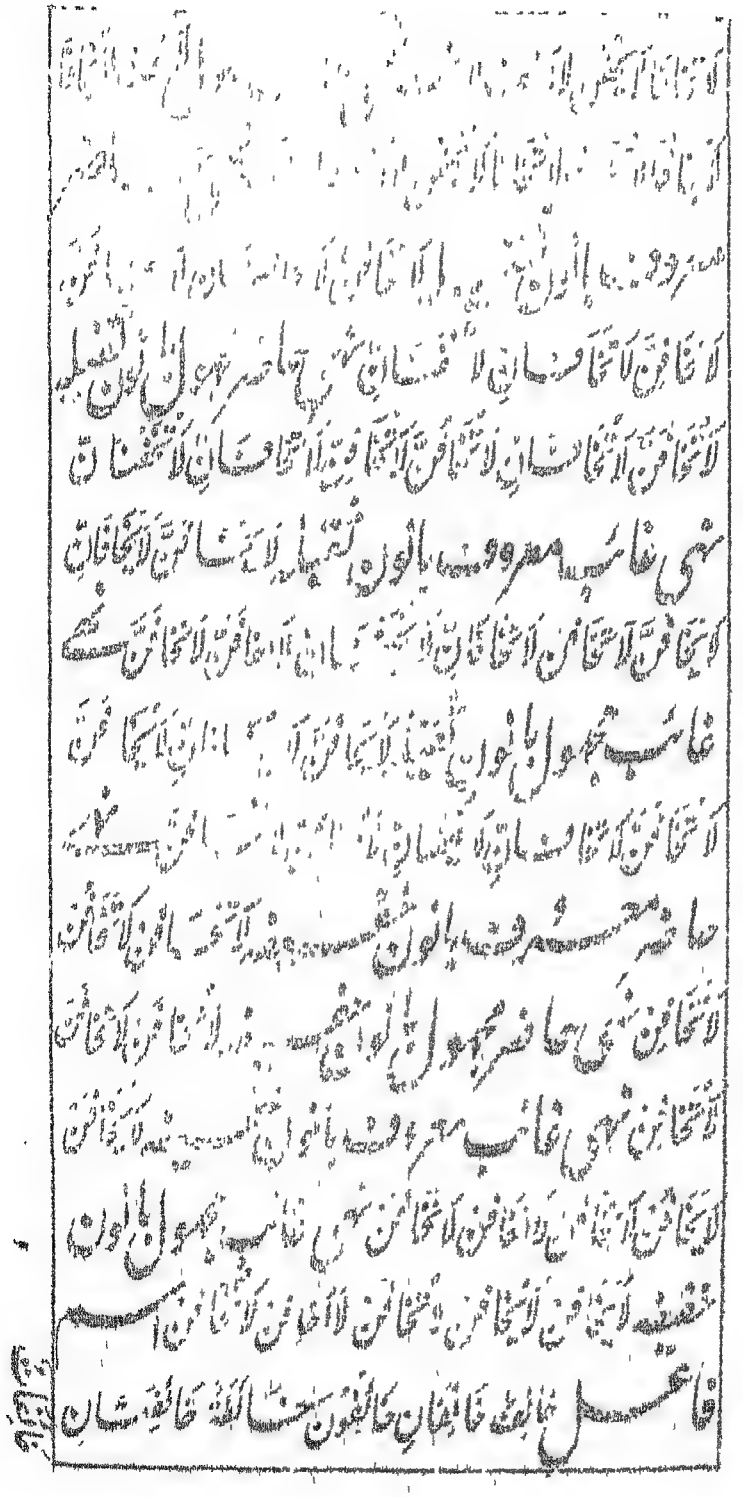

[illegible] اثبات

فعل مضارع [illegible]

[illegible]

اثبات فعل مضارع مجهول يدعى يدعيان يدعون تدعى

تدعيان يدعين تدعى تدعيان تدعون تدعين تدعيان تدعين

ادعى ندعى نفی تاکید بلن در فعل مستقبل معروف

لن يدعو لن يدعوا لن يدعوا لن تدعو لن تدعوا لن يدعون لن تدعو

لن تدعوا لن تدعوا لن تدعى لن تدعوا لن تدعون لن ادعو لن ندعو

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل مجهول لن يدعى لن يدعيا

لن يدعوا لن تدعى لن تدعيا لن يدعين لن تدعى لن تدعيا لن تدعوا

لن تدعى لن تدعيا لن تدعين لن ادعى لن ندعى نفی جحد بلم

در فعل مستقبل معروف لم يدع لم يدعوا لم يدعوا

لم تدع لم تدعوا لم يدعون لم تدع لم تدعوا لم تدعوا لم تدعى لم تدعوا لم تدعون

لم ادع لم ندع نفی جحد بلم در فعل مستقبل مجهول لم يدع

لم يدعيا لم يدعوا لم تدع لم تدعيا لم يدعين لم تدع لم تدعيا لم تدعوا لم تدعى

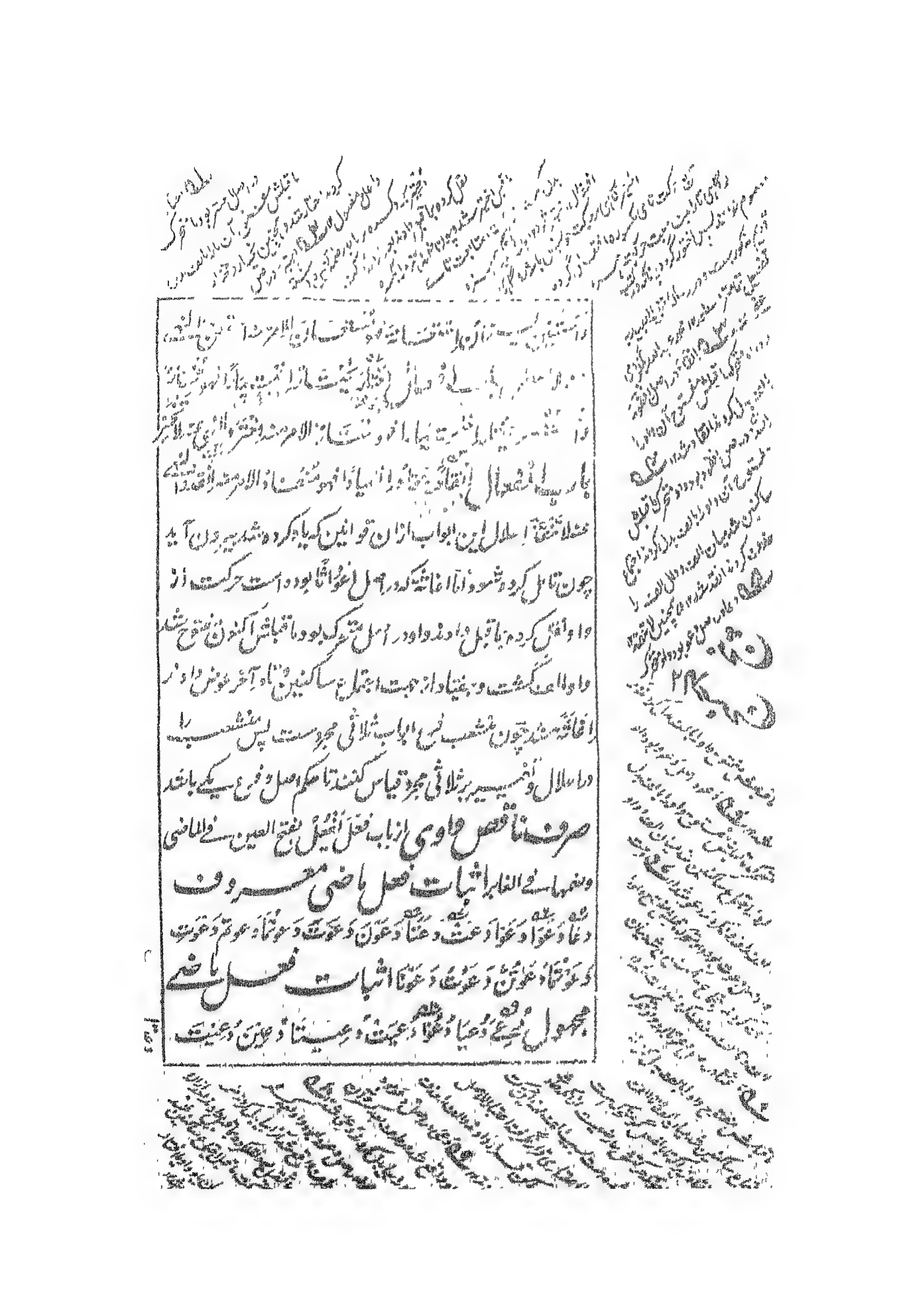

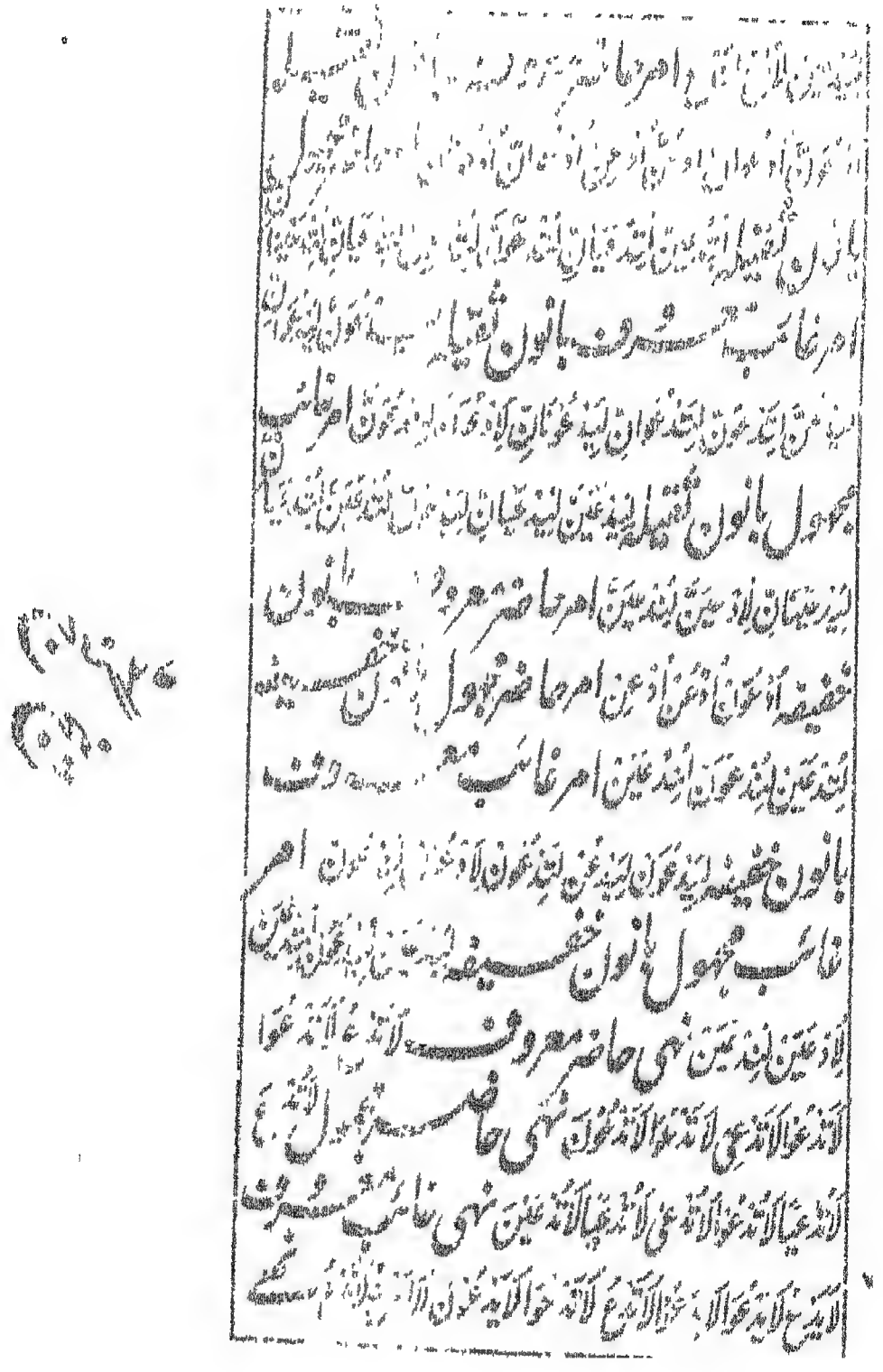

لَمْ تَدْعُوا لَمْ تَدْعُوْنَ لَمْ اَدْعُ لَمْ نَدْعُ لام تاکید با نون ثقیله

در فعل مستقبل معروف لَيَدْعُوَنَّ لَيَدْعُوَانِّ لَيَدْعُنَّ

لَتَدْعُوَنَّ لَتَدْعُوَانِّ لَيَدْعُوْنَانِّ لَتَدْعُوَنَّ لَتَدْعُوَانِّ لَتَدْعُنَّ لَتَدْعُنَّ

لَتَدْعُوَانِّ لَتَدْعُوْنَانِّ لَاَدْعُوَنَّ لَنَدْعُوَنَّ لام تاکید با نون ثقیله در

فعل مستقبل مجهول لَيُدْعَيَنَّ لَيُدْعَيَانِّ لَيُدْعَوُنَّ لَتُدْعَيَنَّ

لَتُدْعَيَانِّ لَيُدْعَيْنَانِّ لَتُدْعَيَنَّ لَتُدْعَيَانِّ لَتُدْعَوُنَّ لَتُدْعَيَنَّ لَتُدْعَيَانِّ

لَتُدْعَيْنَانِّ لَاُدْعَيَنَّ لَنُدْعَيَنَّ لام تاکید با نون خفیفه در فعل

مستقبل معروف لَيَدْعُوَنْ لَتَدْعُنْ لَتَدْعُوَنْ لَتَدْعُوَنْ

لَتَدْعُنْ لَتَدْعُنْ لَاَدْعُوَنْ لَنَدْعُوَنْ لام تاکید با نون خفیفه

در فعل مستقبل مجهول لَيُدْعَيَنْ لَيُدْعَوُنْ لَتُدْعَيَنْ لَتُدْعَيَنْ

لَتُدْعَوُنْ لَتُدْعَيَنْ لَاُدْعَيَنْ لَنُدْعَيَنْ امر حاضر معروف

اُدْعُ اُدْعُوَا اُدْعُوْا اُدْعِيْ اُدْعُوَا اُدْعُوْنَ امر حاضر مجهول لِتُدْعَ

لِتُدْعَيَا لِتُدْعَوَا لِتُدْعَيْ لِتُدْعَيَا لِتُدْعَيْنَ امر غائب معروف

لِيَدْعُ لِيَدْعُوَا لِيَدْعُوْا لِتَدْعُ لِتَدْعُوَا لِيَدْعُوْنَ لِاَدْعُ لِنَدْعُ امر

غائب مجهول لِيُدْعَ لِيُدْعَيَا لِيُدْعَوْا لِتُدْعَ لِتُدْعَيَا

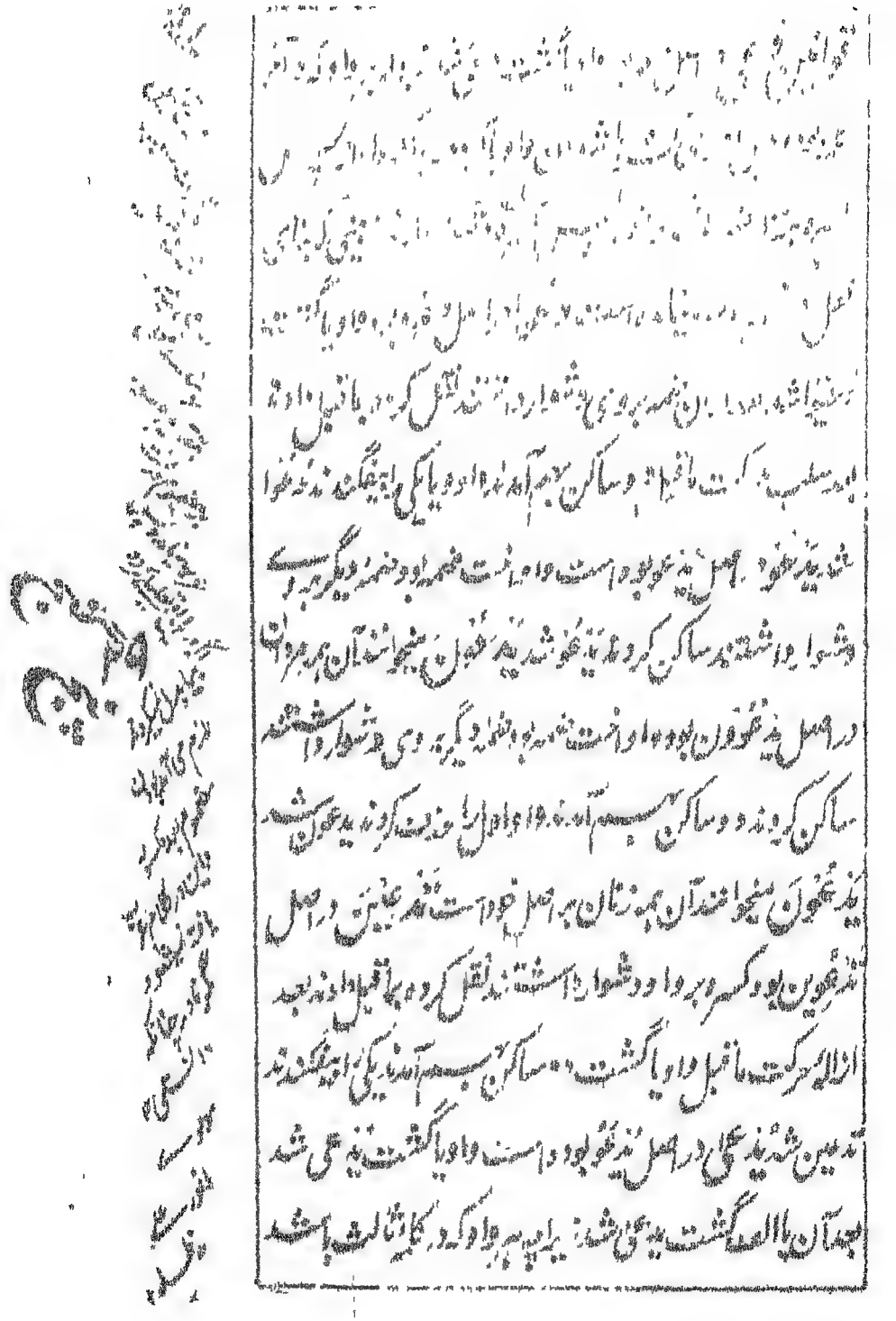

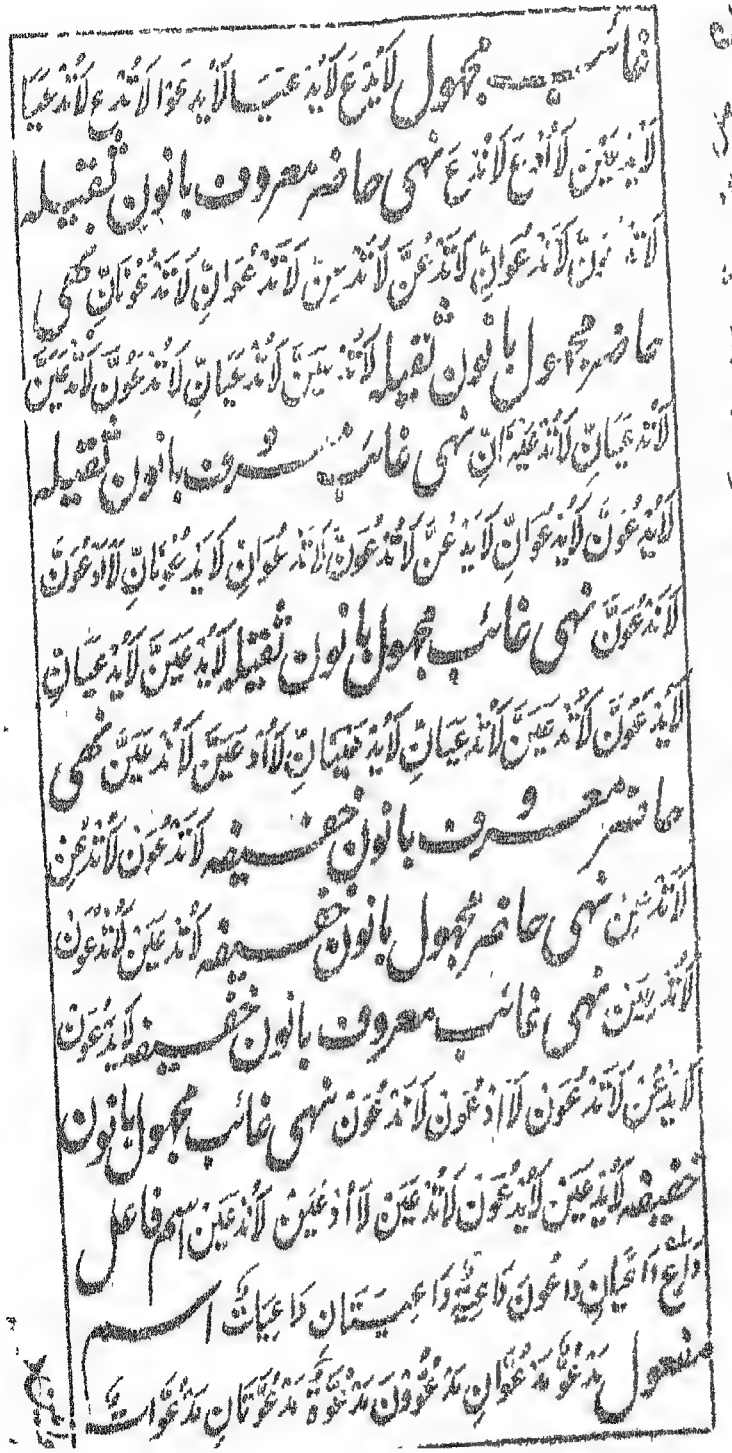

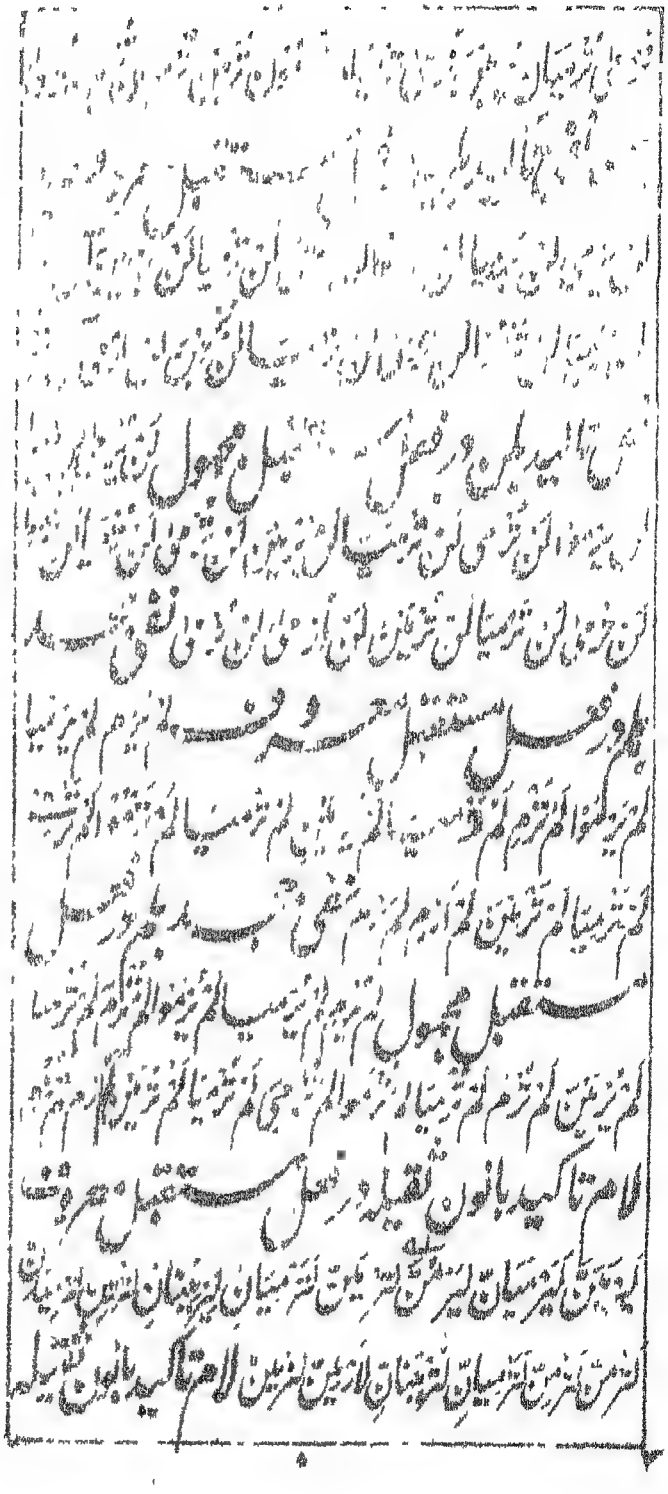

چون رابع گردد و یا زیاده از رابع [illegible]

آن واو یا گردد چون [illegible] و اصل [illegible]

بوده است واو [illegible] واو و یا که در آخر [illegible]

باشد در حالت جزم و وقف بیفتد چون [illegible]

دارم و ادع و اع در اصل [illegible] بوده است واو یا گشت و بیفتاد [illegible]

هر واو که در اسم فاعل در آخر کلمه باشد و ما قبل وی مکسور باشد آن واو

یا گردد و بیفتد و یا نیز چون مُعْلٍ و مُسْتَعْلٍ و قاضٍ و داعٍ مصرف

ناقص یائی از باب فعل یفعل اثبات فعل ماضی

معروف رمی رمیا رموا رمت رمتا رمین رمیت

رمیتما رمیتم رمیت رمیتما رمیتن رمیت رمینا اثبات فعل

ماضی مجهول رمی رمیا رموا رمیت رمیتا رمین رمیت رمیتما

رمیتم رمیت رمیتما رمیتن رمیت رمینا اثبات فعل

مضارع معروف یرمی یرمیان یرمون ترمی ترمیان

یرمین ترمی ترمیان ترمون ترمین ترمیان ترمین ترمی ترمی

اثبات فعل مضارع مجهول یرمی یرمیان یرمون

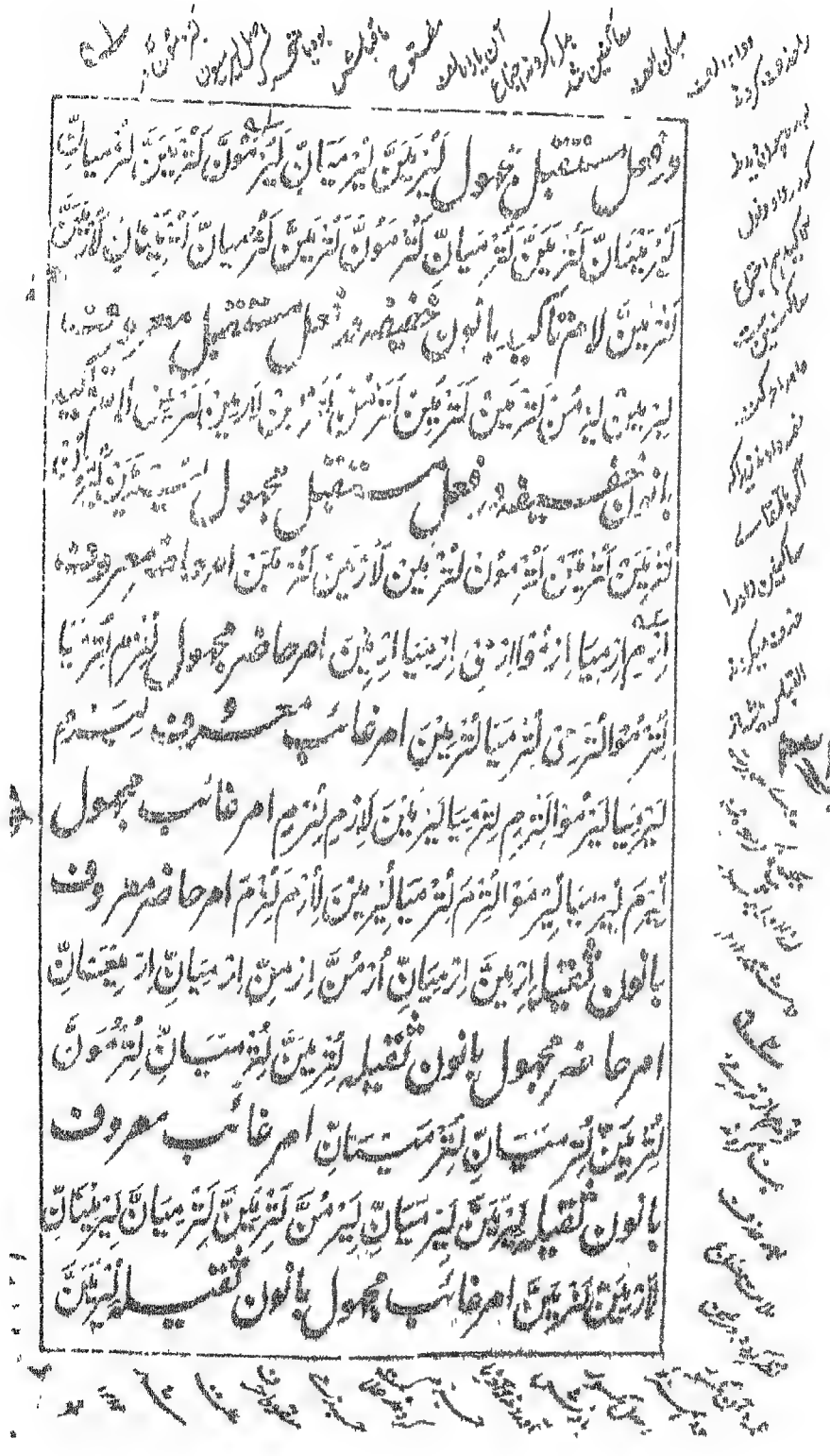

اثبات فعل ماضی معروف

ذَهَبَ ذَهَبَا ذَهَبُوا ذَهَبَتْ ذَهَبَتَا ذَهَبْنَ ذَهَبْتَ ذَهَبْتُمَا ذَهَبْتُمْ ذَهَبْتِ ذَهَبْتُمَا ذَهَبْتُنَّ ذَهَبْتُ ذَهَبْنَا

اثبات فعل ماضی مجہول ذُہِبَ ذُہِبَا ذُہِبُوا ذُہِبَتْ

ذُہِبَتَا ذُہِبْنَ ذُہِبْتَ ذُہِبْتُمَا ذُہِبْتُمْ ذُہِبْتِ ذُہِبْتُمَا ذُہِبْتُنَّ ذُہِبْتُ ذُہِبْنَا

اثبات فعل مضارع معروف یَذْہَبُ یَذْہَبَانِ یَذْہَبُونَ تَذْہَبُ

تَذْہَبَانِ یَذْہَبْنَ تَذْہَبُ تَذْہَبَانِ تَذْہَبُونَ تَذْہَبِیْنَ تَذْہَبَانِ تَذْہَبْنَ اَذْہَبُ نَذْہَبُ

اثبات فعل مضارع مجہول یُذْہَبُ یُذْہَبَانِ یُذْہَبُونَ تُذْہَبُ

تُذْہَبَانِ یُذْہَبْنَ تُذْہَبُ تُذْہَبَانِ تُذْہَبُونَ تُذْہَبِیْنَ تُذْہَبَانِ تُذْہَبْنَ اُذْہَبُ نُذْہَبُ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل معروف لَنْ یَذْہَبَ لَنْ یَذْہَبَا لَنْ یَذْہَبُوا

لَنْ تَذْہَبَ لَنْ تَذْہَبَا لَنْ یَذْہَبْنَ لَنْ تَذْہَبَ لَنْ تَذْہَبَا لَنْ تَذْہَبُوا لَنْ تَذْہَبِیْ لَنْ تَذْہَبَا

لَنْ تَذْہَبْنَ لَنْ اَذْہَبَ لَنْ نَذْہَبَ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل مجہول لَنْ یُذْہَبَ لَنْ یُذْہَبَا لَنْ یُذْہَبُوا لَنْ تُذْہَبَ لَنْ تُذْہَبَا

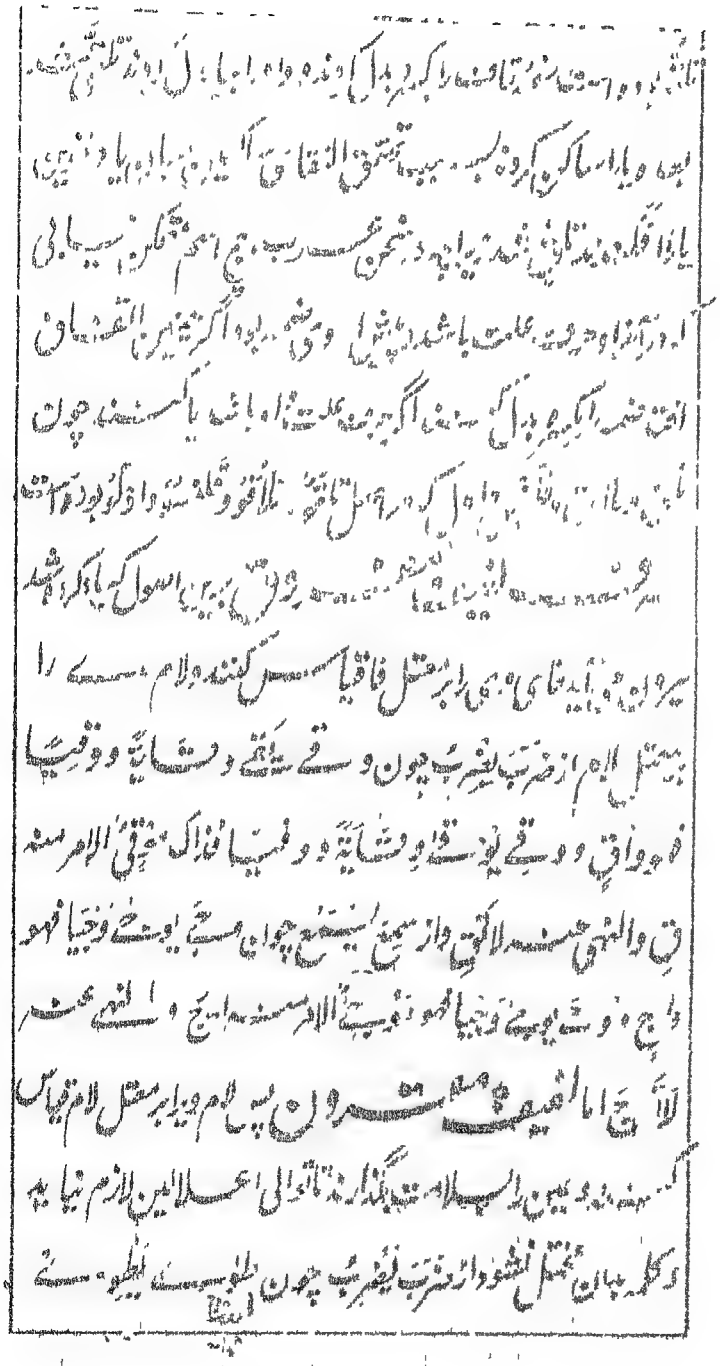

لن یذهبن لن تذهب لن یذهبا لن تذهبا لن یذهبن لن تذهبن لن أذهب

لن نذهب نفی جحد بلم در فعل مستقبل معروف

لم یذهبا لم یذهبوا لم تذهب لم تذهبا لم یذهبن لم تذهبن لم تذهب لم تذهبا لم تذهبوا

لم تذهبی لم تذهبن لم أذهب لم نذهب نفی جحد بلم در فعل مستقبل

مجهول لم یذهب لم یذهبا لم یذهبوا لم تذهب لم تذهبا لم یذهبن لم تذهبن لم تذهب لم تذهبا

لم تذهبوا لم تذهبی لم تذهبا لم تذهبن لم أذهب لم نذهب لام تاکید بانون

ثقیله در فعل مستقبل معروف لیذهبن لیذهبان

لیذهبان لتذهبن لتذهبان لیذهبنان لتذهبن لتذهبان لیذهبن لتذهبن لتذهبانّ

لتذهبنانّ لأذهبن لنذهبن لام تاکید بانون ثقیله در

فعل مستقبل مجهول لیذهبن لیذهبان لیذهبن لتذهبن لتذهبانّ

لیذهبنانّ لتذهبن لتذهبانّ لتذهبن لتذهبن لتذهبانّ لتذهبنانّ

لأذهبن لنذهبن لام تاکید بانون خفیفه در فعل

مستقبل معروف لیذهبن لیذهبان لیذهبن لتذهبن لتذهبان لیذهبن لتذهبن

لتذهبن لأذهبن لنذهبن لام تاکید بانون خفیفه در فعل مستقبل

مجهول لیذهبن لیذهبان لیذهبن لتذهبن لتذهبان لیذهبن لتذهبن لأذهبن

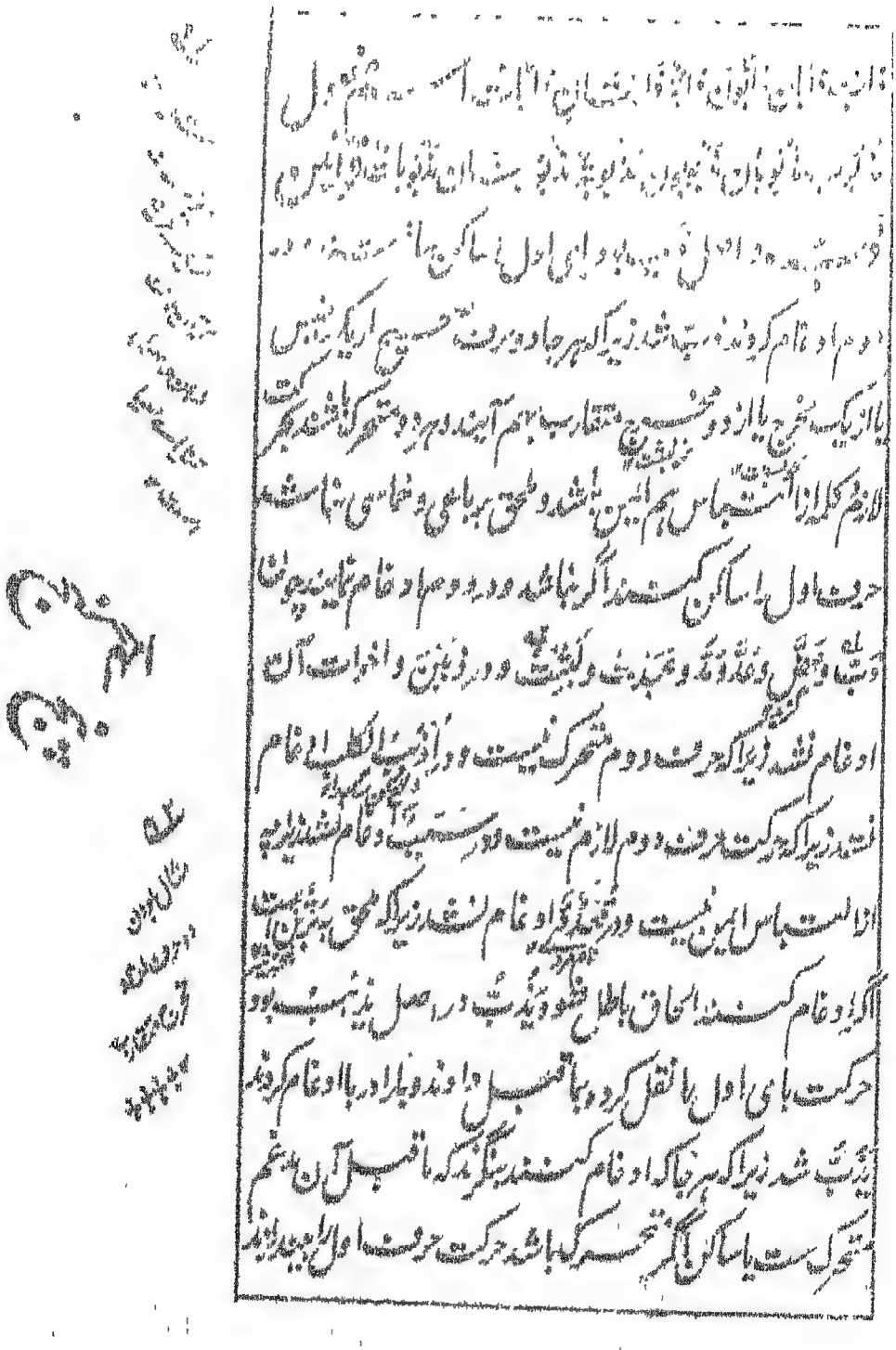

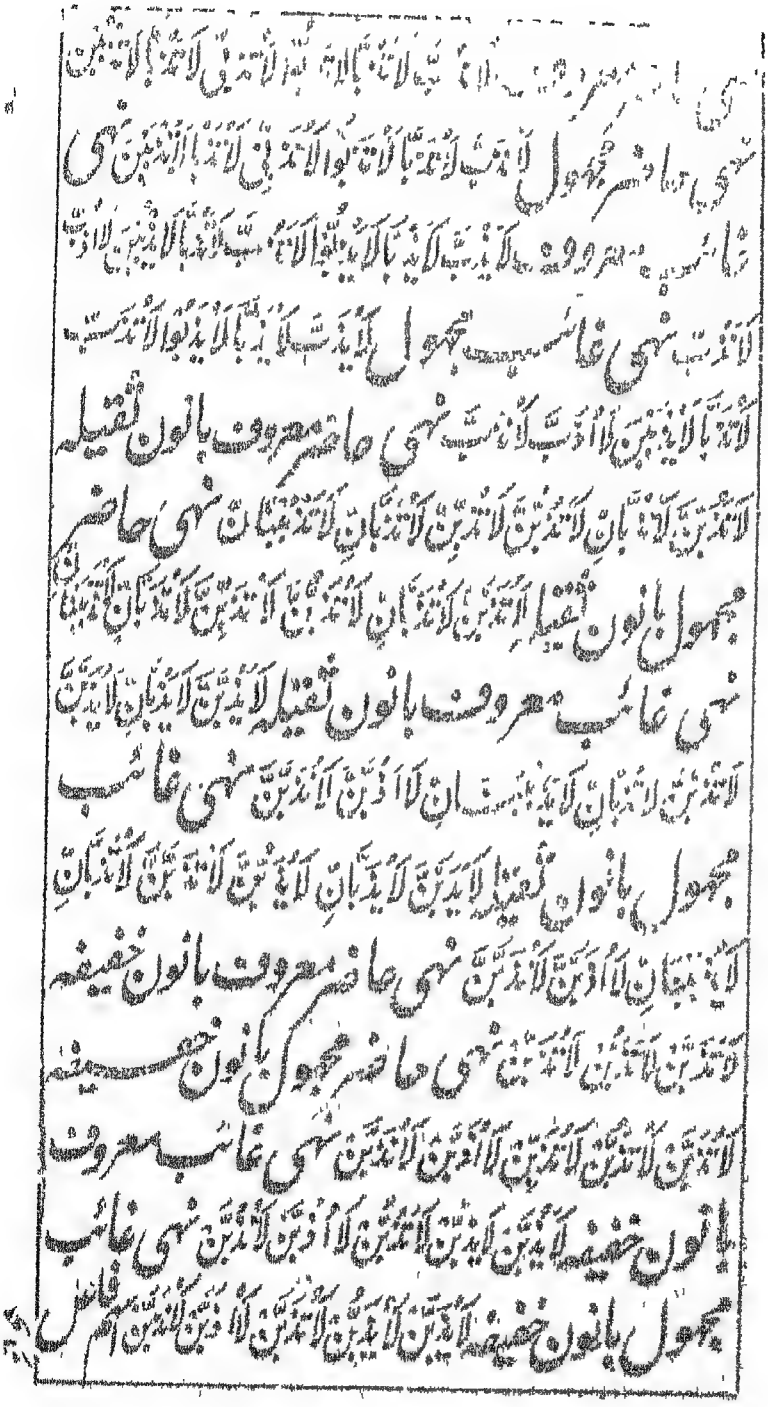

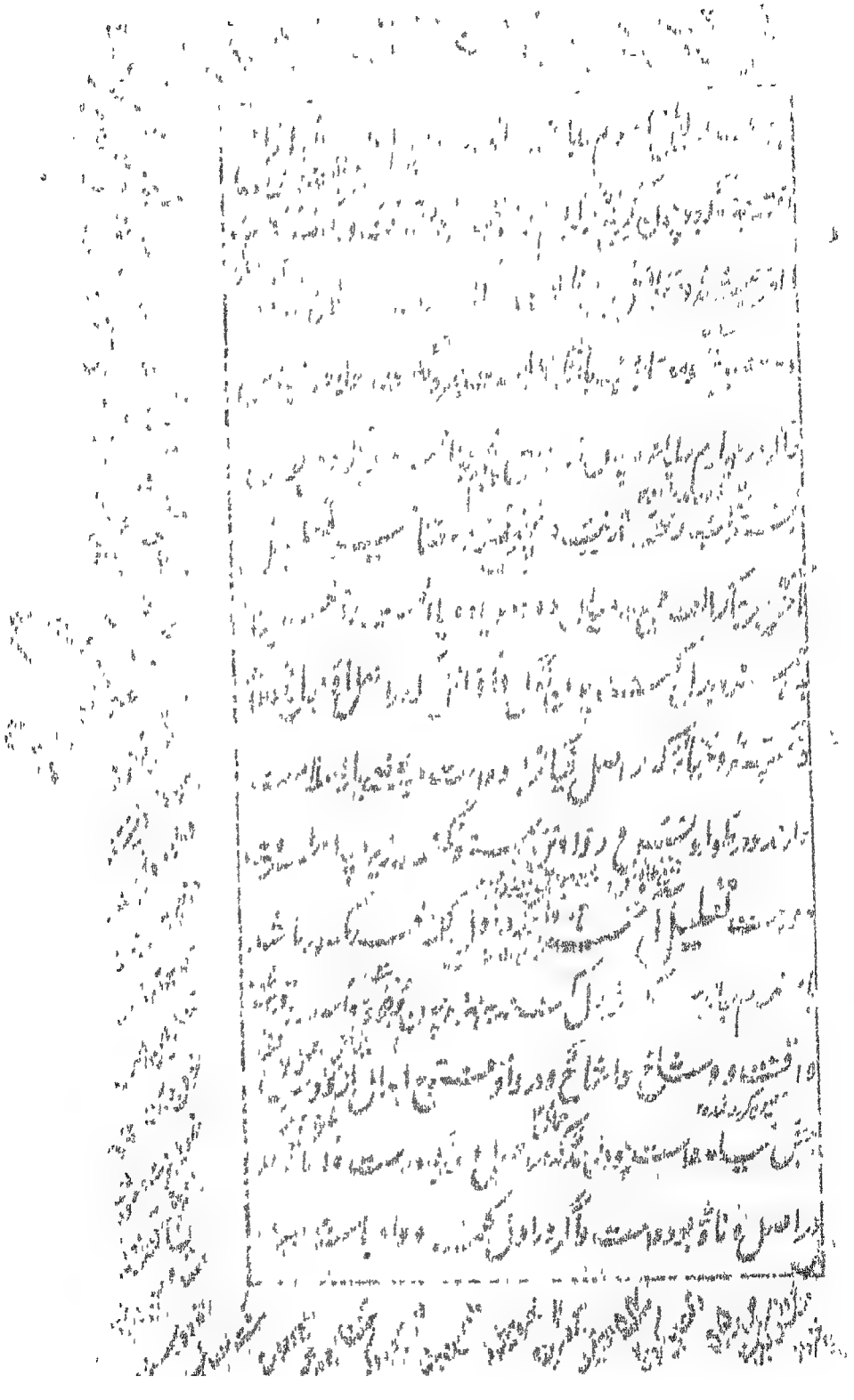

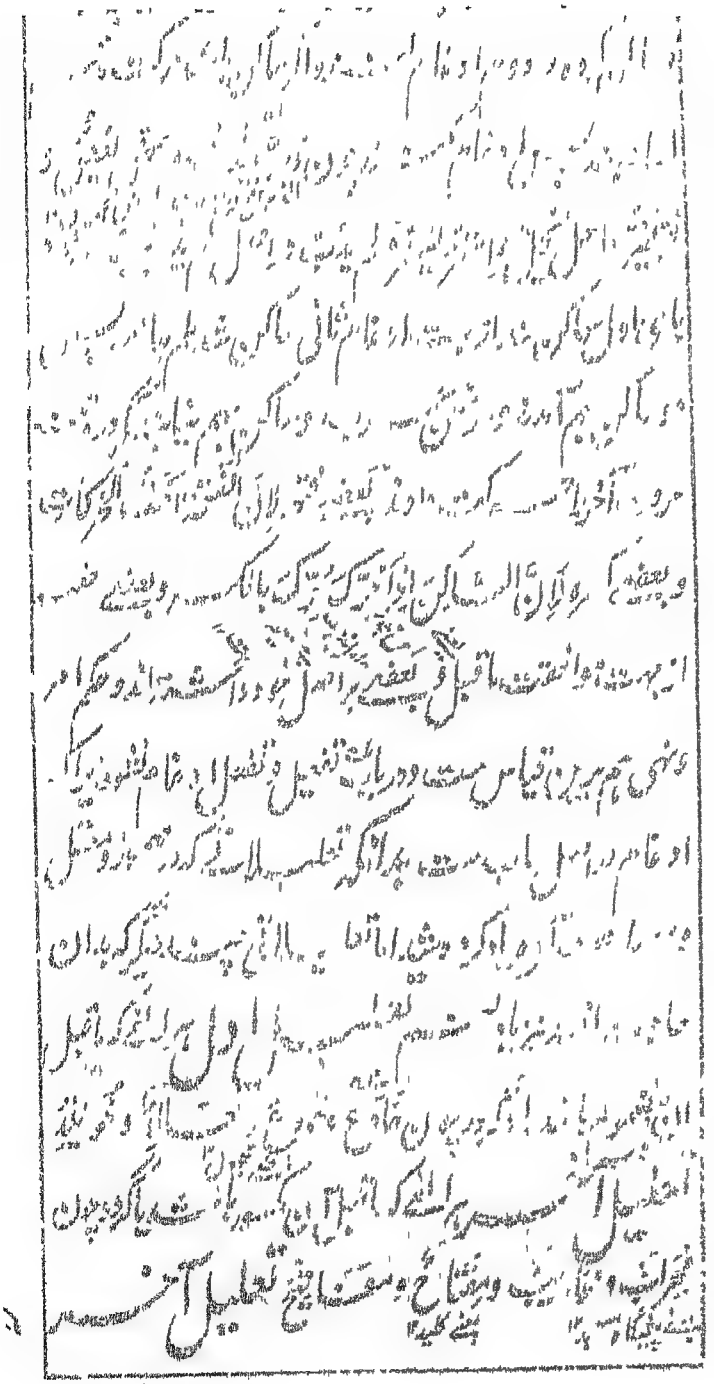

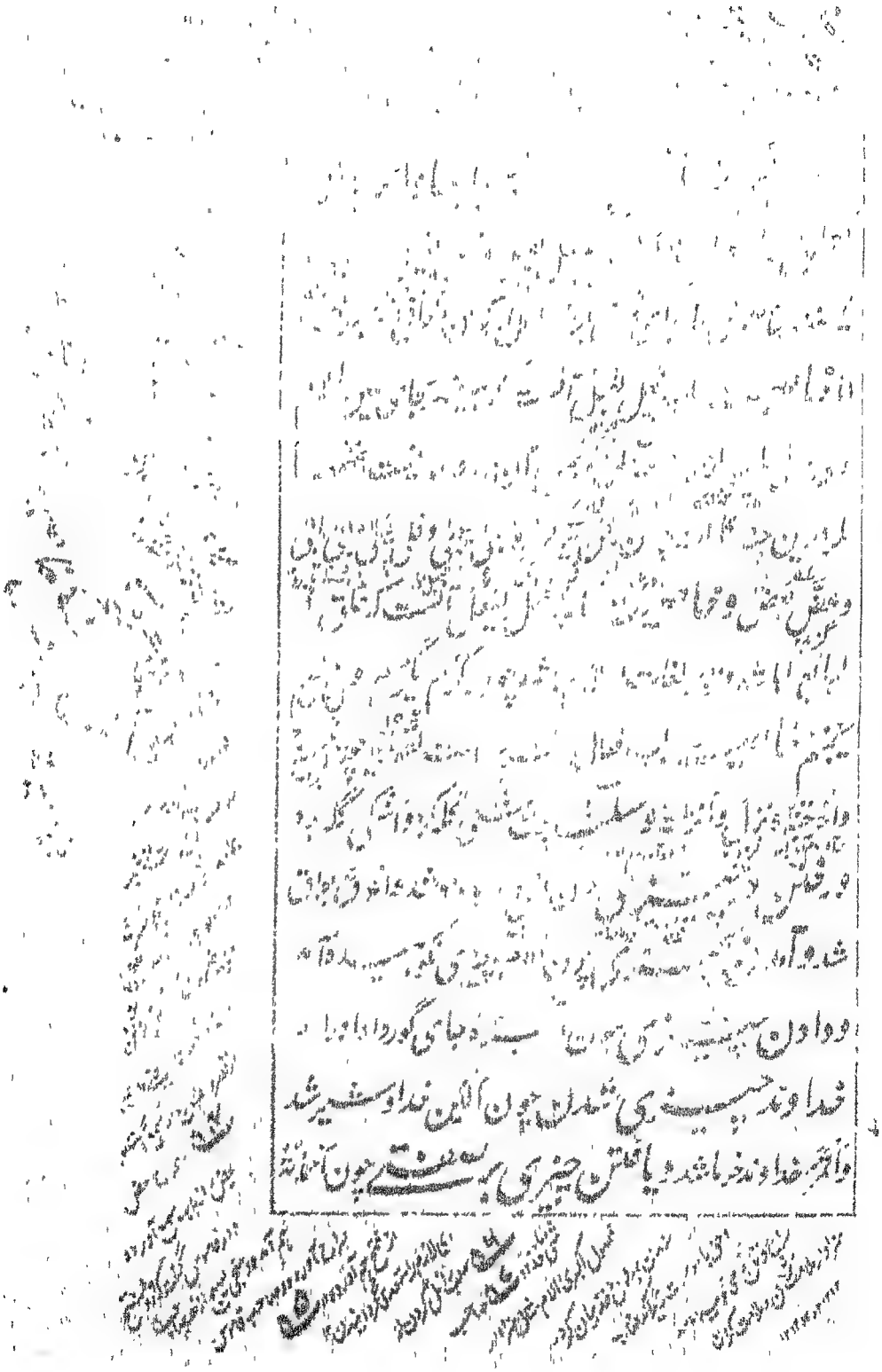

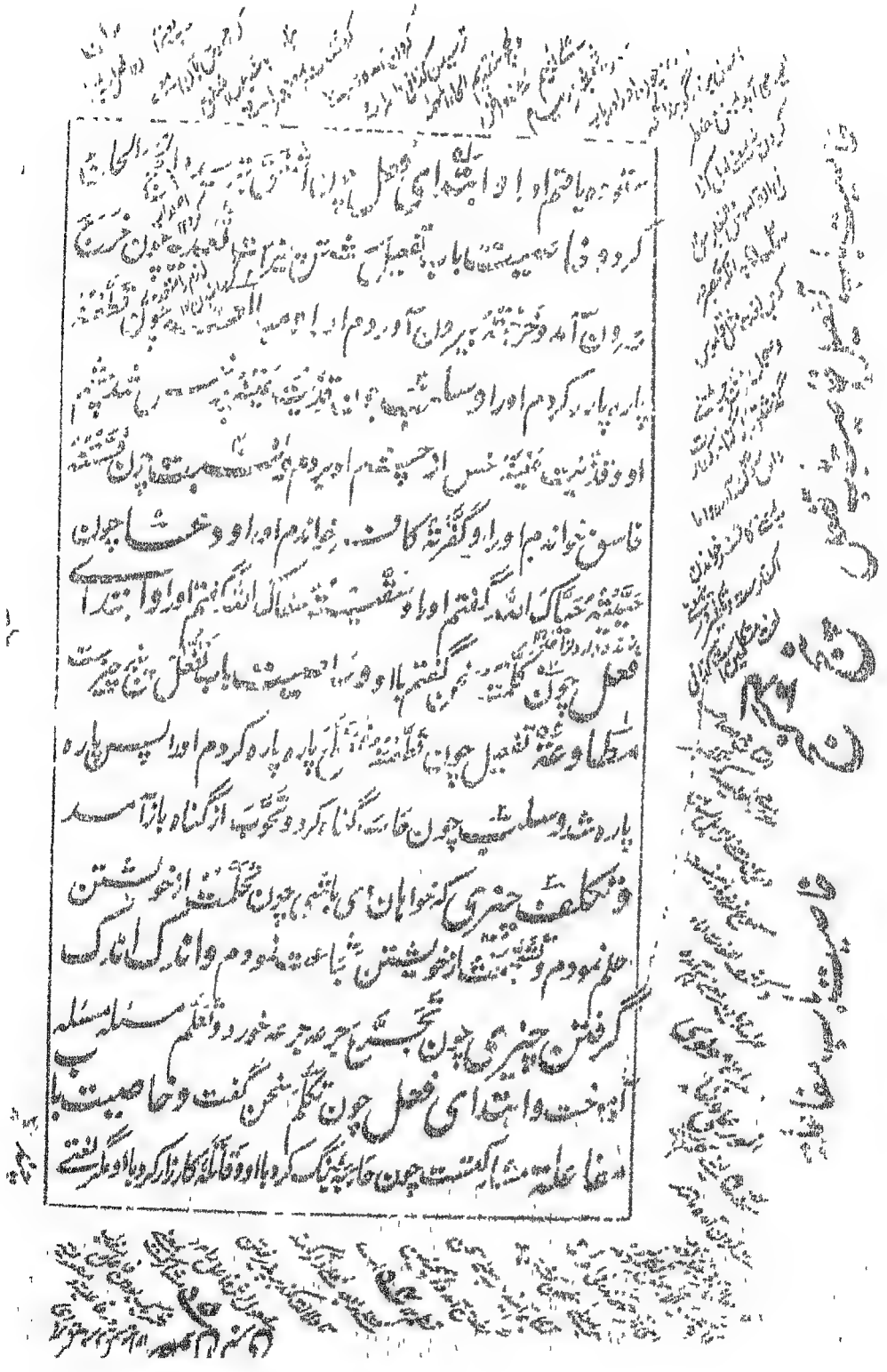

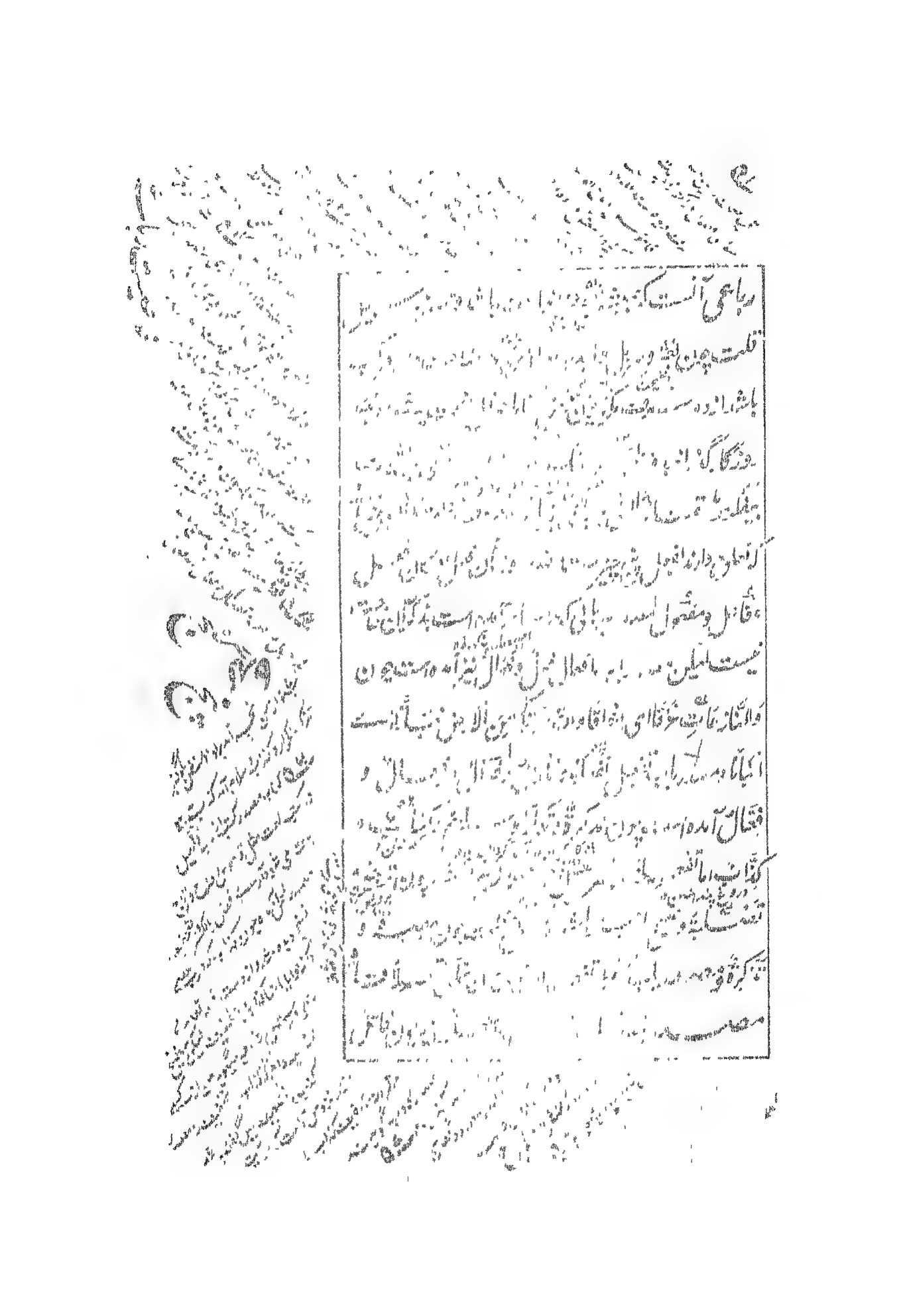

باب انفعال و [illegible] مطاوعت [illegible] چون [illegible]

و ابتدای فعل چون انطلق خاصیت باب افعلال و افعیلال

[illegible] الوان و عیوب چون [illegible] سیاه شد آن

و انول [illegible] چشم شد آن و ابتدای فعل چون [illegible]

[illegible] چشم [illegible] خاصیت

باب افعیعال مبالغه است چون اخشوشن [illegible]

سخت گرم شد باب افعل فرع باب تفعل است از آنچه از باب

تفعل در کلماتی چند که فای آن مجانس تای تفعل بوده [illegible]

[illegible] و الف وصل [illegible]

[illegible] دال کردند و دال را در دال ادغام [illegible]

چون از جهت ادغام اول کلمه ساکن شد الف وصل [illegible]

شد و چنانکه افعل فرع تفعل است افاعل نیز فرع تفاعل است

چون ادارک و تدارک و بسیار باشد که بعضی کلمه ازین باب [illegible]

بعض آید چون قر و استقر و زل و استزل و دل و استدل

و وقع و واقع و رفع و رافع و ردم و تردم خاصیت

خاصیت باب انفعال خاصیت باب [illegible] افعلال و افعیلال خاصیت باب افعیعال

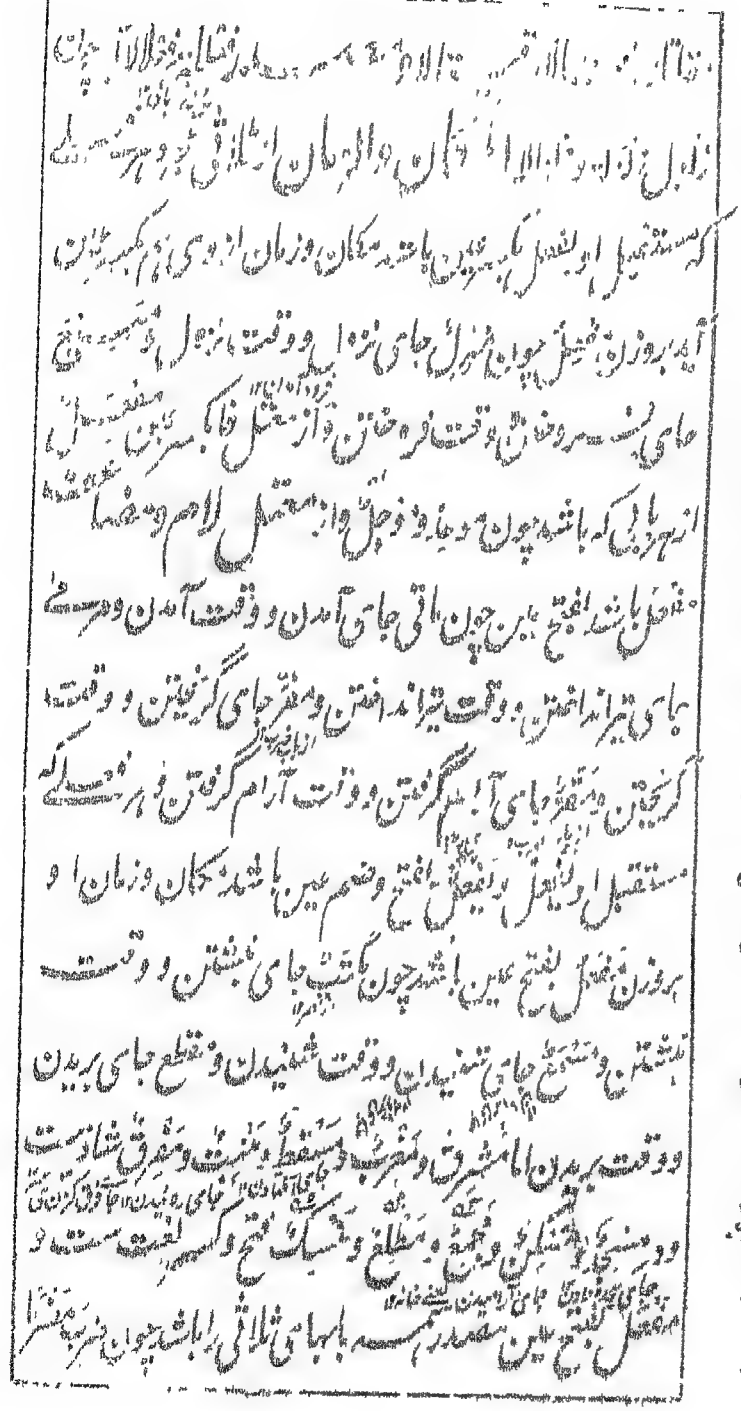

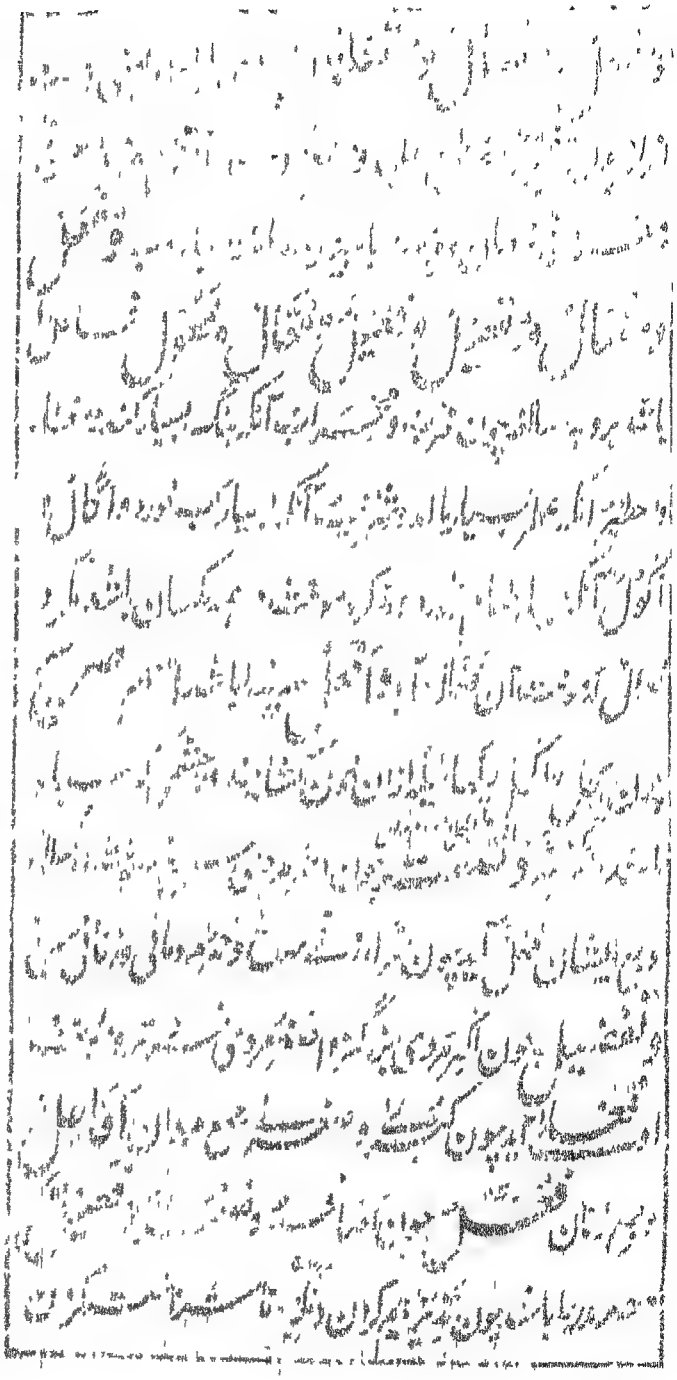

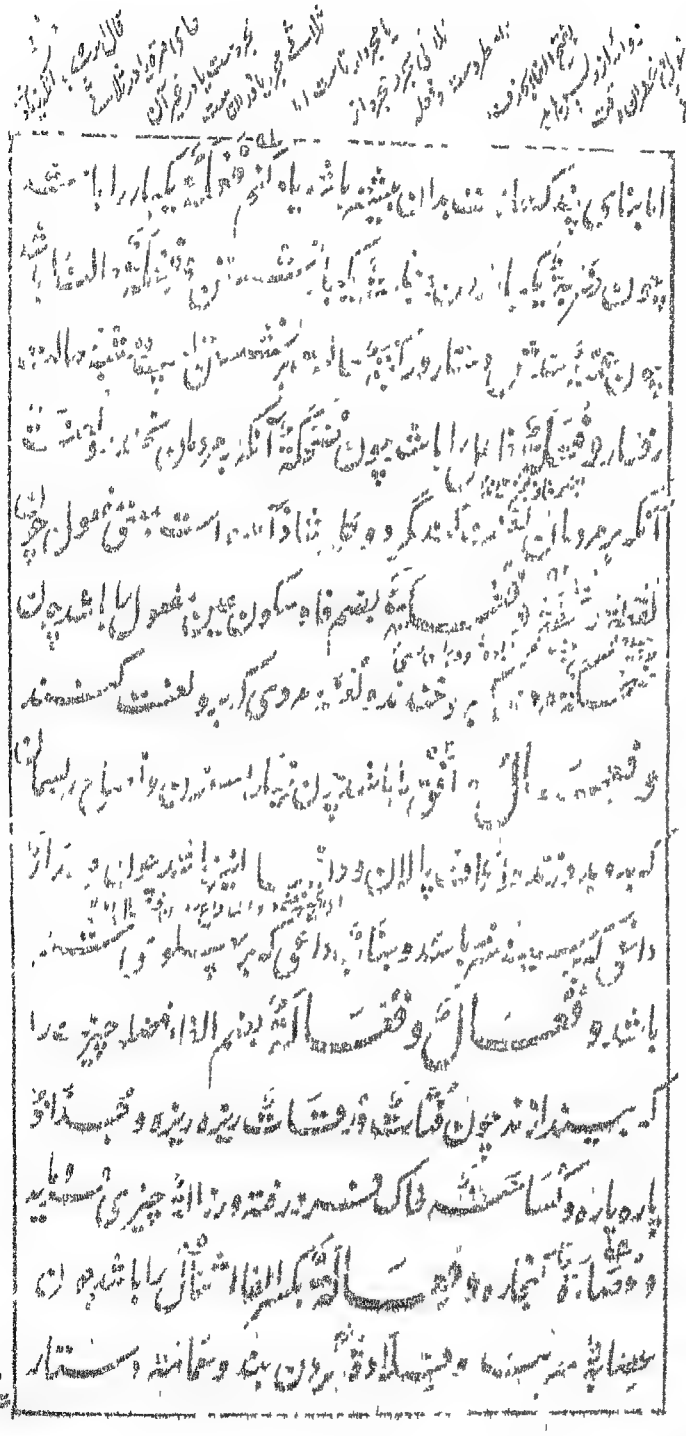

متمکن و غیر متمکن اسم متمکن آن باشد که در آخر او
حرکت و تنوین در آید چون زید و رجل و اسم غیر متمکن آن
باشد که یک حالت را لازم گرفته باشد چون انت و کیف و حیث
اسم متمکن کم از سه حروف و زیاده از پنج حروف نباشد
مگر از پس حذف و زیادت و غیر متمکن کم ازین و زیاده ازین می باشد
چون کم و من و هؤلاء اسم مشتق آن باشد که ماخوذ
باشد از اسمی دیگر چون سما که ماخوذ است از سمو و دنیا
که ماخوذ است از دنو بسبب قرب او بمال و بعد از
آخرت اسم جامد آن باشد که ماخوذ نباشد از کلمتی
چون رجل و رجیل و اسم دخیل آن باشد
که از سخن عرب نباشد و در میان سخن عرب کار
بسته باشد چون فردوس که این کلمه رومیست و
ضد آن اصلیست چون الجنة اسم معرب
آن باشد که کلمه عجمی باشد و بعضی حروف او را بدل
کنند تا بعربیت نزدیک گردد و کار بندد چون صنج

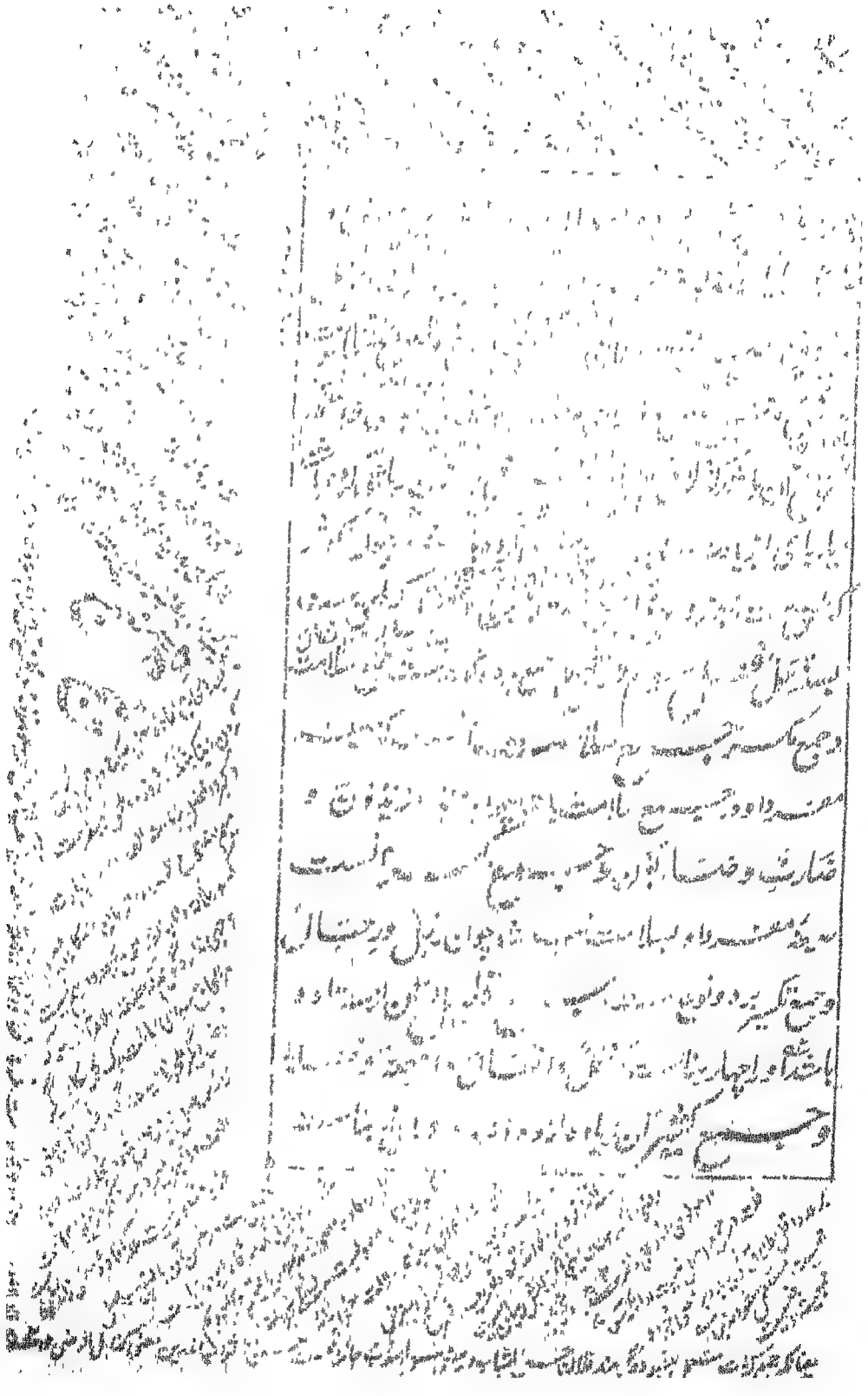

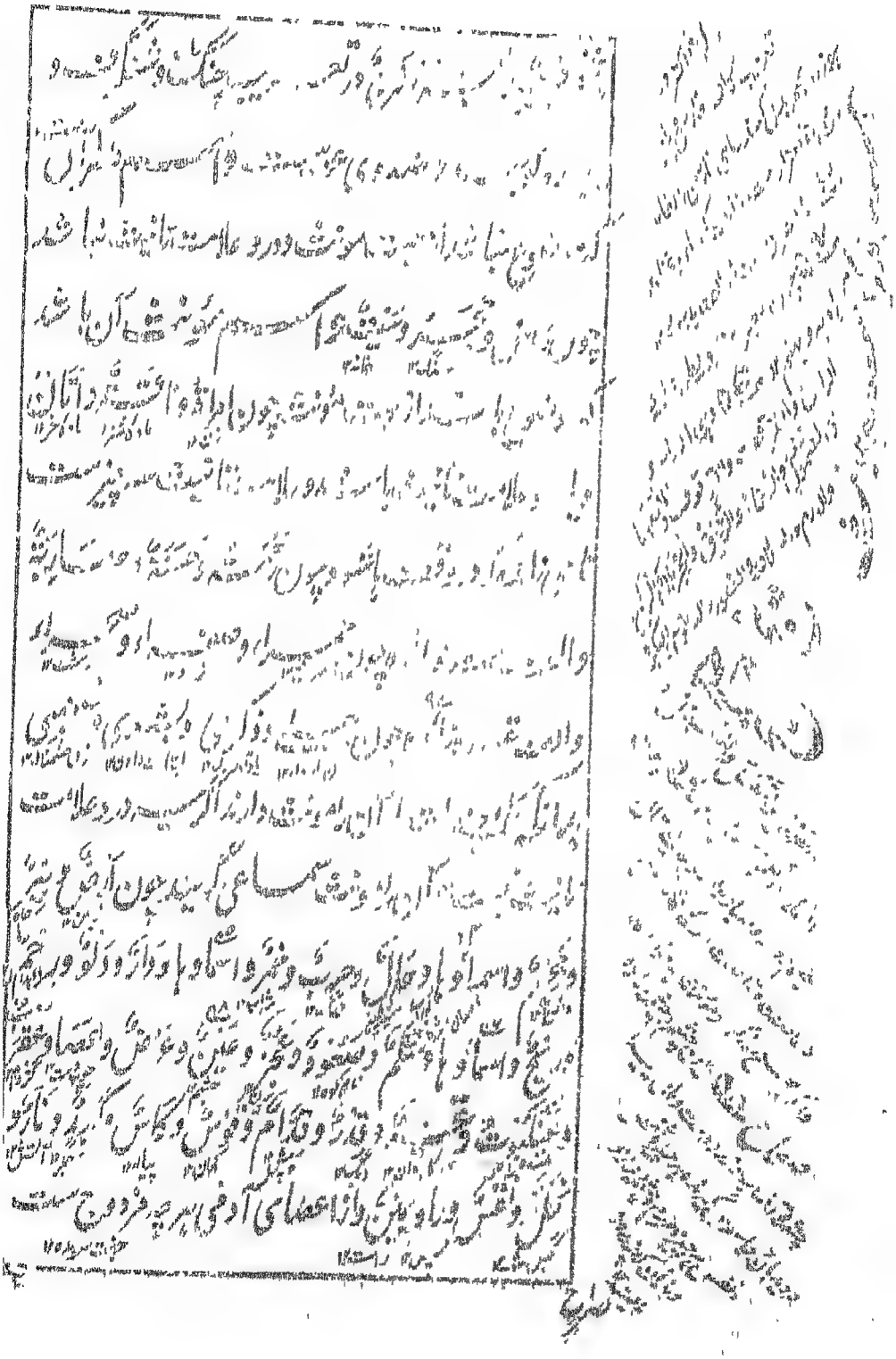

فعال و فعول و فعلان و فعلان و فعل و هرچه جز این بناهاست مشترکست
میان قلیل و کثیر پس بدانکه ابنیهٔ ثلاثی را در بیشتر احوال چهار جمع آید
افعل و افعال و فعال و فعول چون شمس و اشمس و شموس و قدر و قدور و رجل
و رجال و جند و جنود و جنس و اجناس و جبل و اجبل و اجبال و کبد و اکباد
و کبود و یقظ و ایقاظ و ابل و آبال و اذن و آذان و جمع
فعل فعلان بسیار آید چون نغز و نغزان و صرد و
صردان و جمع فعل افعال کم آید مگر در اجوف چون
بیت و ابیات و جمع فعلة فعلات و بفتح عین و
فعال آید چون جفنة و جفنات و جفان و در اجوف و مضاعف
و صفت عین ساکن بماند چون بیضة و بیضات و سلة و سلات
و صعبة و صعبات و جمع فعلة فعل و فعلات و فعلات و فعلات
آید چون سدرة و سدر و سدرات و سدرات و سدرات و جمع
فعلة فعل و فعلات و فعلات و فعلات آید چون رکبة و رکب
و رکبات و رکبات و رکبات و جمع فعلة فعال و
فعلات آید چون رقبة و رقاب و رقبات و جمع فعال

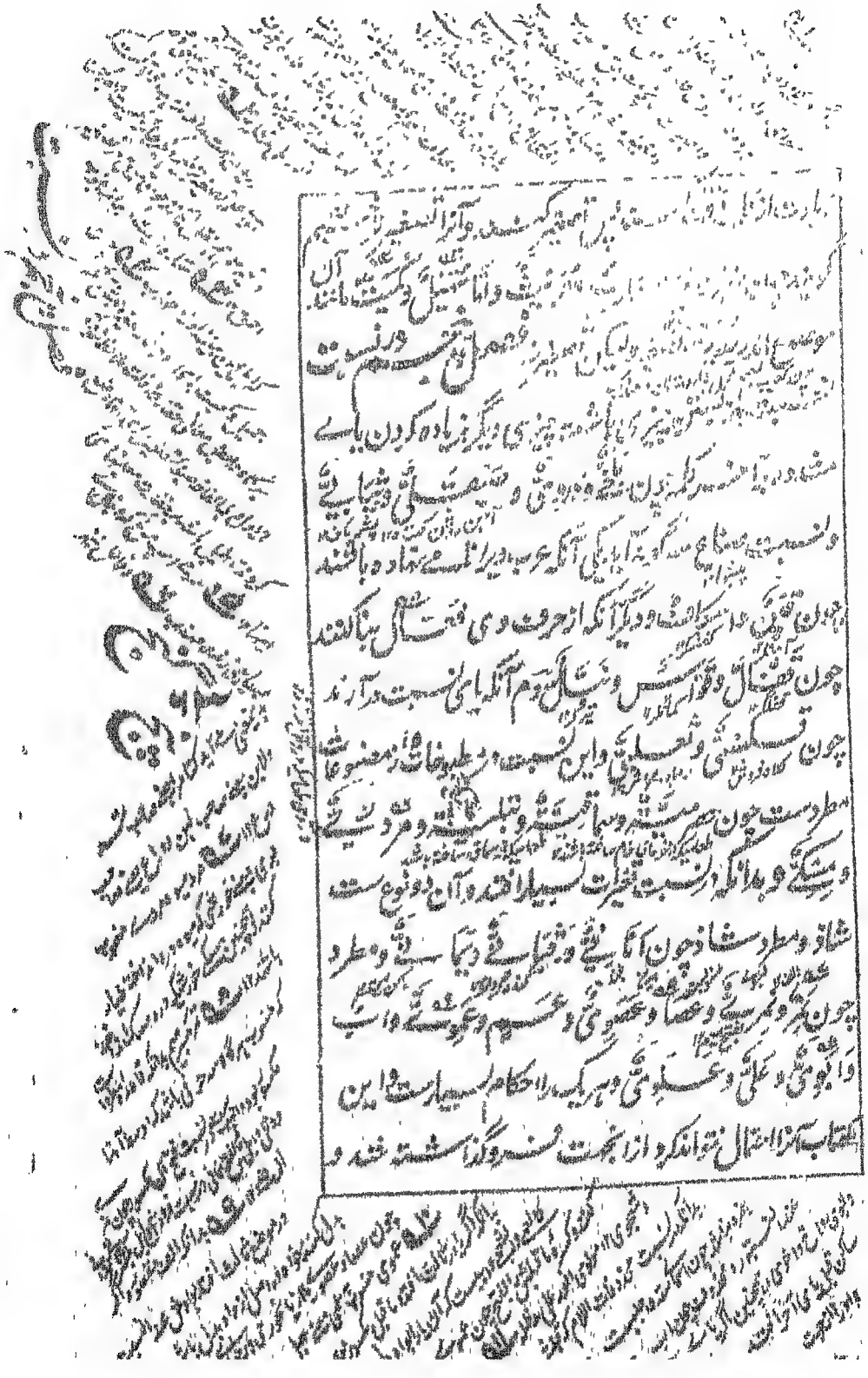

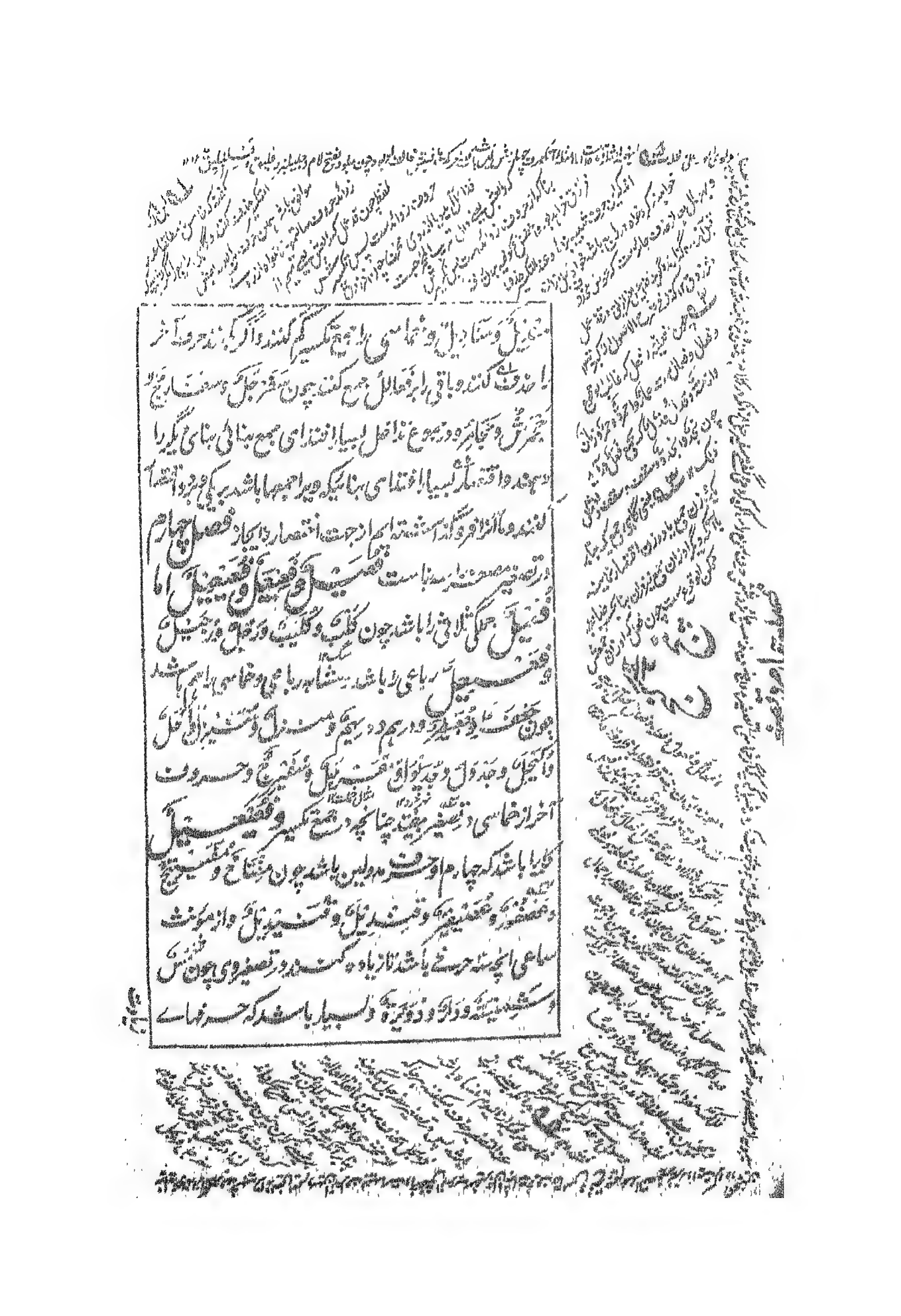

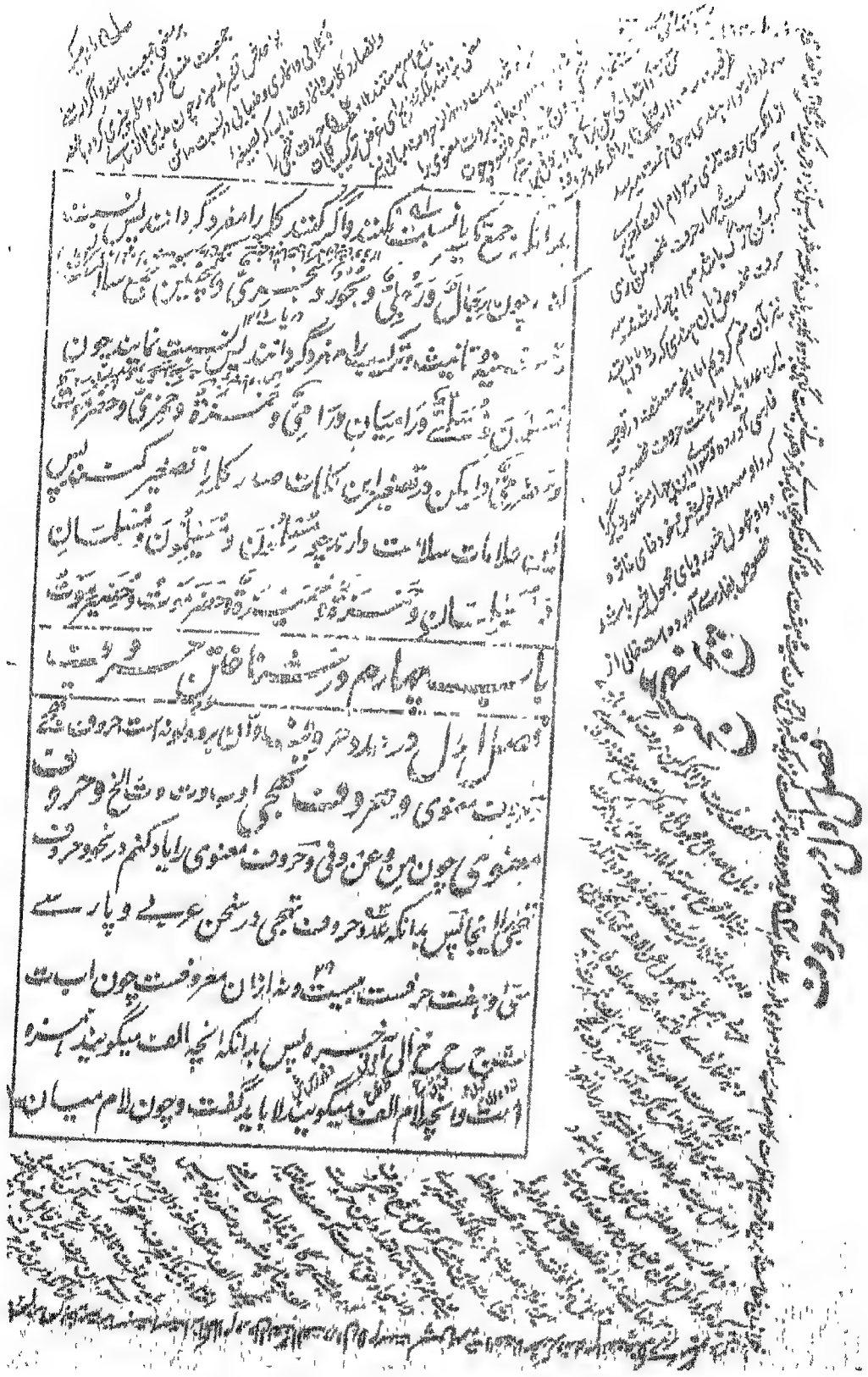

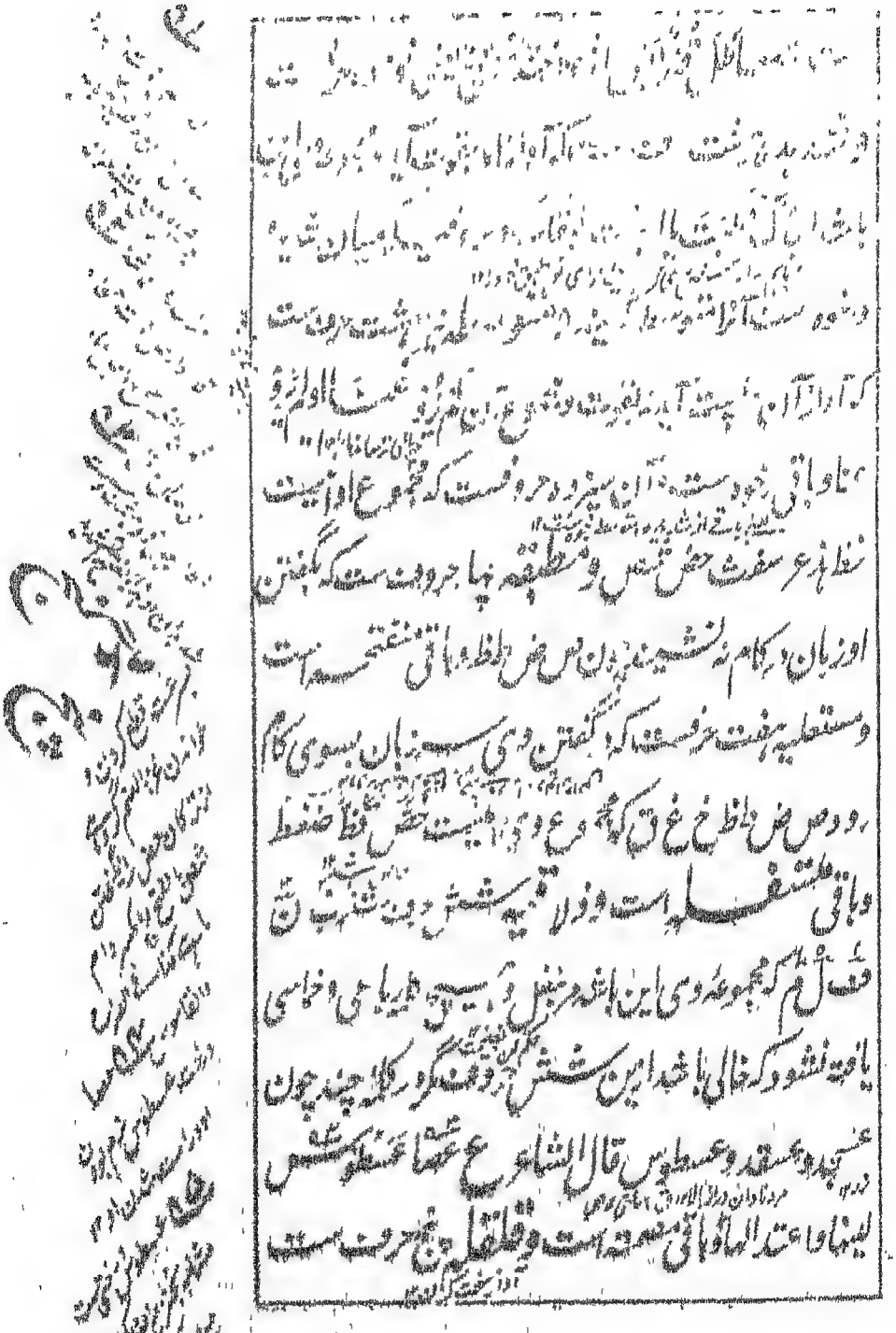

کام [illegible] آنرا شجریه گویند و شجریه کشادگی باشد و از کرانه
زبان دو حرف [illegible] بمعونت دندان ض ل و از سر زبان یازده
حرف [illegible] دندانهای پیشین و این را حافیه گویند و حافه
کناره چیزی باشد سه از آن ظ ذ ث بمعونت بن دندانهای زیر و این
را لثویه گویند و سه از آن ط د ت بمعونت سر دندانهای زیر و این را
نطعیه گویند و نطعیه زیر دندان باشد و سه از آن ص س ز
بمعونت سر دندانهای زیر و این را ذلقیه گویند و ذلق کرانه دندان
باشد و دو از آن ر ن بمعونت بن دندانهای زیر و از لب چهار
حرف خیزد و ف م ب اما ف از باطن لب زیرین خیزد و بمعونت
اطراف ثنایای زیرین و سه حرف باقی و م ب بتعاون دو لب

فصل سوم در بیان اجناس آن از روی ذات دوازده است

مجهوره و مهموسه و شدیده و رخوه و متوسطه و مطبقه و منفتحه
و مستعلیه و مستفله و ذلاقیه و مصمته و قلقله مهموسه
ده حرف است که آواز او پست آید که مجموع او این است
ستشحثک خصفه اوحثه شخص فسکت و باقی مجهوره

فصل پنجم در ذکر چیزی از حروف معنوی [illegible]

خالی نباشد و جمله حروف معنوی [illegible]

مبسوط و مقرون و مرکب [illegible] چیزی [illegible]

[illegible] بهم نکرده باشند [illegible] و مقرون

[illegible] که دو حرف معنوی بهم کرده باشند و معنی هر دو باقی باشد

[illegible] که کاف تشبیه [illegible] بهم آمده است و معنی هر دو

باقی است و مرکب آنست که [illegible] بهم آمده باشند و

معنی هر دو یک گشته چون [illegible] و لامی [illegible]

بهم آمده است و معنی این هر دو یک گشته باب پنجم در

معنی تصریف تصریف گردانیدن کلمه باشد بر پنج طریق

زیادت و حذف و ابدال و قلب و نقل فصل اول در زیادت

فرق میان حرف اصلی و حرف زیادت آنست که حرف

زائد در تصریف بیفتد و اصلی نیفتد چون عین و لام و میم از عالم

و علیم و معلوم و علم و تعلم و استعلم و آنچه زیاده باشد چون

در ثلاثی وزن کنند بیفتد و زیادت [illegible] هشت چیز باشد

ق ب ج د که مجموعه وی اینست قطب جد و بدانکه صاد و سین
و زا این سه حروف را حروف صفیر گویند و سین را متفشی و را را مکرر
و لام را منحرف و الف را هاوی و نون را حرف غنه گویند

فصل چهارم در بیان اجناس آن از روی تصریف و آن پنج نوعست

حروف زیادت و آن ده است که مجموعه او سألتمونیها یا الیوم
تنساه چون در کلمه چیزی زیاده کنند ازین حروف باشد و حروف
حذف و آن یازده است مجموعه او هو حفی نجاته هر جا که از کلمه
چیزی حذف کنند ازین حروف باشد و حروف ابدال
و آن نیز یازده است مجموعه او اتجد من وطیها هر کجا که حرفی بحرفی
بدل کنند ازین حروف باشد و حروف قلب و آن حروف
علتست قلب و ابدال در معنی یکیست و لیکن بیشتر در حروف علت
قلب گویند و در حروف صحیح ابدال نامند و حروف ادغام
و آن سیزده حروف است که لام تعریف را در وی ادغام توان کرد
چون التاء و الثاء و الدال و الذال و الراء و الزاء و السین
و الشین و الصاد و الضاد و الطاء و الظاء و النون والله اعلم

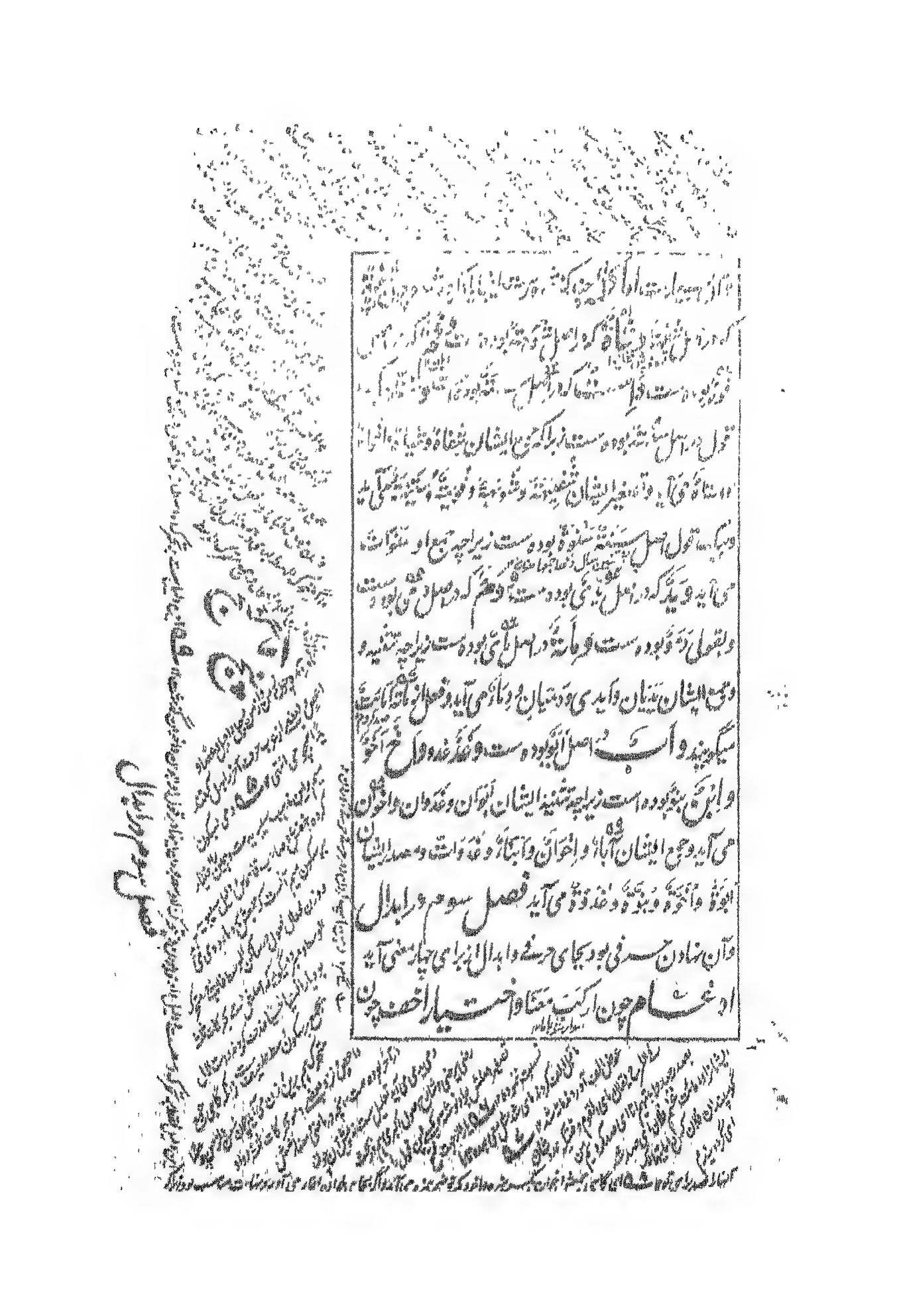

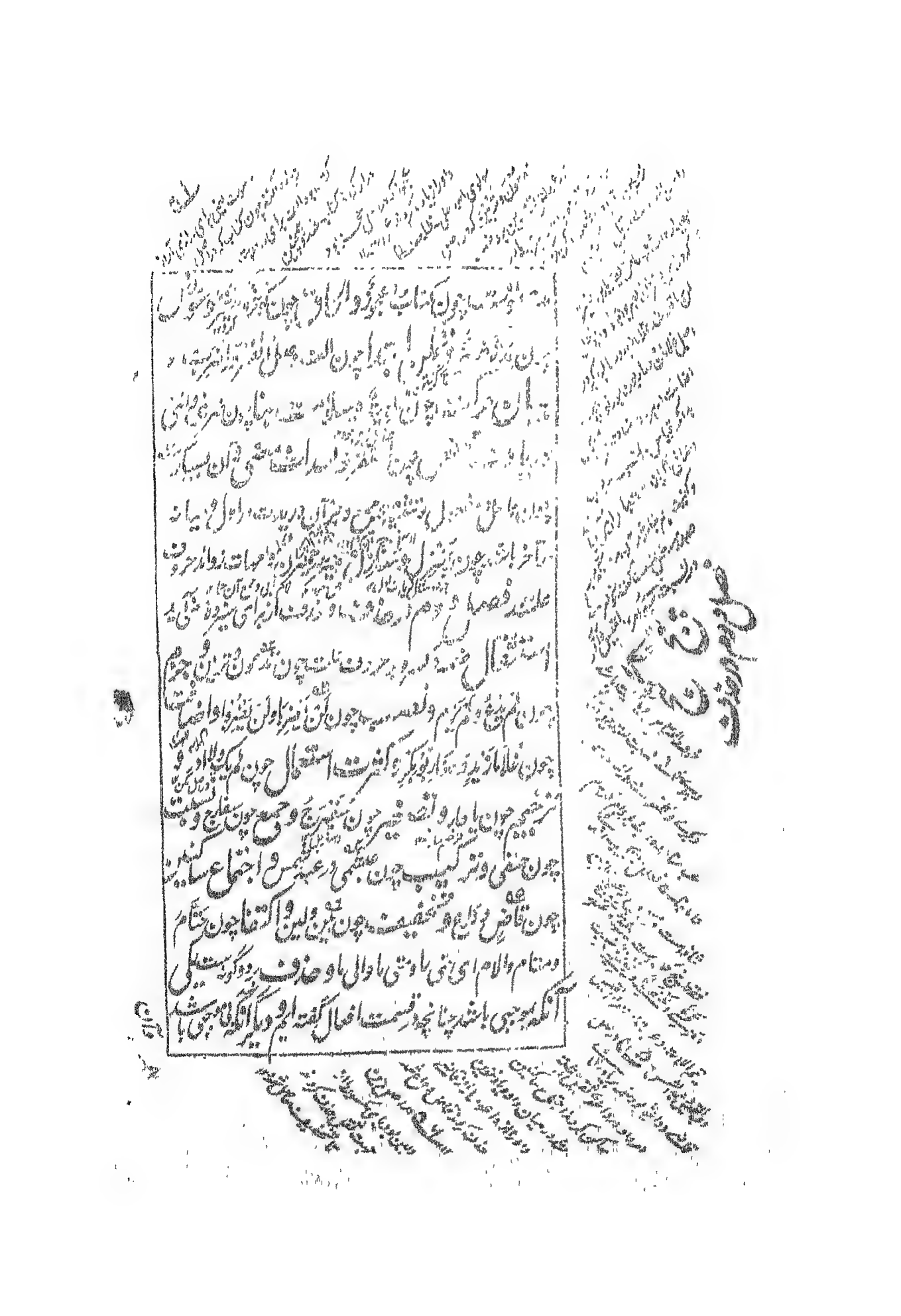

وَارٌ وَاَدْوَرُ و تجانس صورت اخف چون ازدجر و کراهت تضعیف
چون وهدیت الحجر و ابدال در سخن عرب بسیار آمده ست قدریکه ازان
چاره نیست اینجا گفته آید تای باب افتعال طا گردد چون فا کلمه
از حروف اطباق باشد چون اصطلح و اضطرب و اطلب و اظطلم
و روا است که یا طا ظا گردد یا ظا طا گردد یعنی در اطلم سه وجه است اظلم
بظا و اطلم بطا و اظطلم بظا و طا و تای افتعال دال گردد چون فا کلمه
زا و دال و ذال باشد چون ازدجر و ادخل و اذکر و روا است که با دال
ذال گردد چون اذکر و چون فا کلمه ثا باشد ثا تا گردد چون اثغر و روا است
که تا ثا گردد چون اثغر و چون سین باشد سین گردد چون اسمع و ابدال
سین جائز است نه واجب و تای تفعل و تفاعل
جائز است که بدین حرف بدل کنند و دران ادغام شود چون تزکی
و ازکی و تذکر و اذکر و تدارک و ادارک فصل چهارم در
قلب قلب بدل کردن حرف علت بود بحرف علت دیگر چون
قال و میزان و یوقن که در اصل قول و موزان و ییقن بوده است
و این نوع در قسمت افعال مستوفی گفته شده است فصل پنجم

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الموصوف بالتشريف المنعوت بالتخفيف الذي العالم
صحيح على العباد غير مختل بعلل طاعات العباد والصلاة
على رسوله محمد المضاعف قدره على الأنبياء الأمجاد وعلى
آله وأصحابه الذين هم غير مهموز سجاياهم إلى يوم التناد أما بعد
فقد قال العبد الضعيف الراجي إلى رحمة ربه القوي ظهير بن محمود
بن مسعود بن العلوي خفف الله أثقالهم وحقق آمالهم

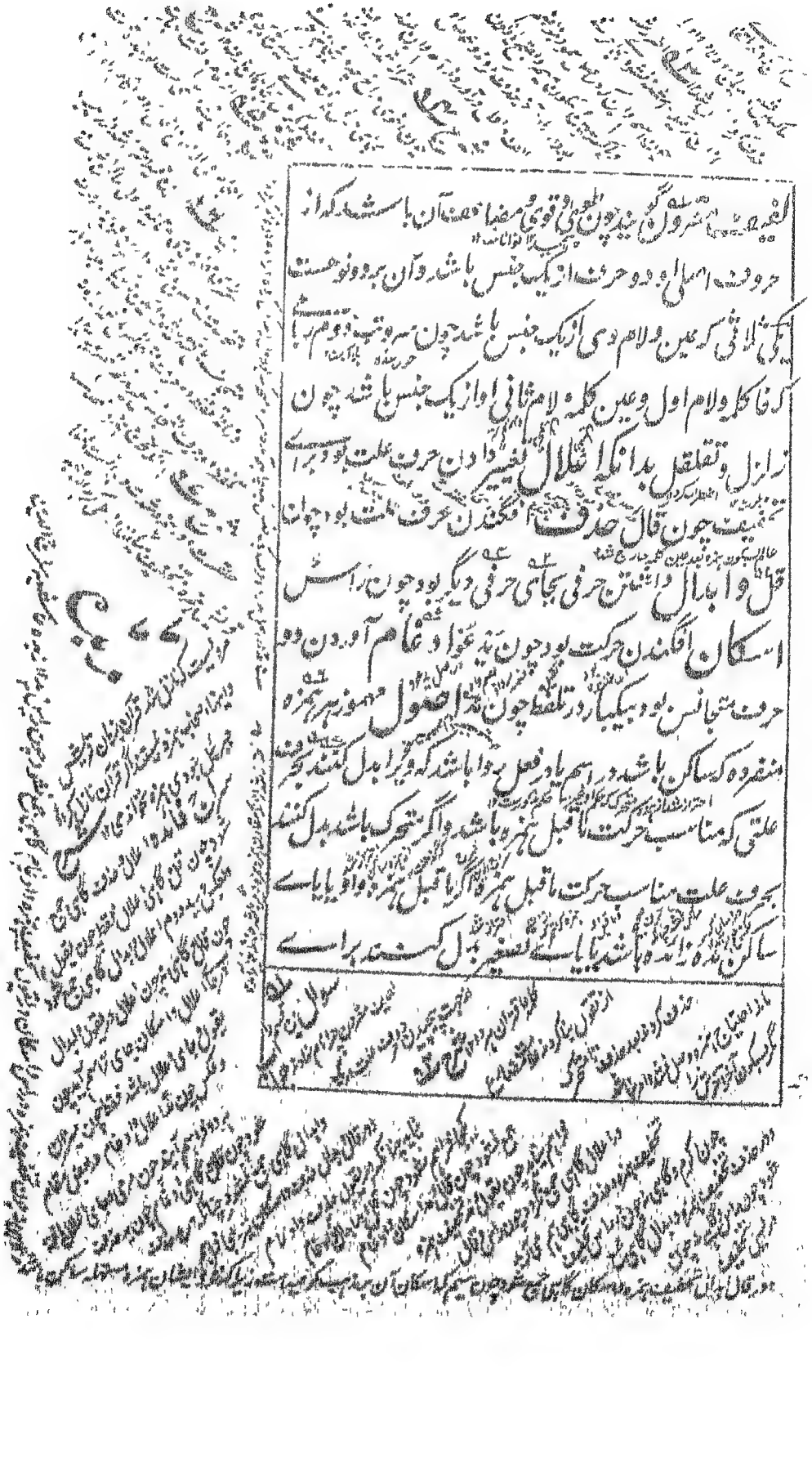

بدان علمک الله تعالی که جمله اسما و افعال بر چهار گونه است صحیح
و مهموز و معتل و مضاعف اما صحیح آن باشد که حرفی از حروف
اصلی وی حرف علت و همزه نباشد و دو حرف صحیح وی
از یک جنس نباشد چون ضرب و بعثر و جحر و جعفر
و مهموز آن باشد که حرفی از حروف اصلی وی همزه
باشد و آن سه نوعست مهموز فا چون امر و امر و مهموز عین چون
سال و سؤال و مهموز لام چون قرأ و قرء و معتل آن باشد
که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت باشد و حروف علت
سه است واو و الف و یا که مجموع وی وای باشد پس اگر حرف
علت در اول کلمه باشد معتل فا و مثال گویند چون وعد و یسر
و اگر در میان باشد معتل عین و اجوف گویند چون قال
و باع و اگر در آخر کلمه باشد معتل لام و ناقص گویند چون
دعا و رمی و اگر دو حرف علت در یک کلمه باشد
اما هر دو یکجا نباشد آن لفیف مفروق
گویند چون وشی و وقی و اگر یک جا باشد

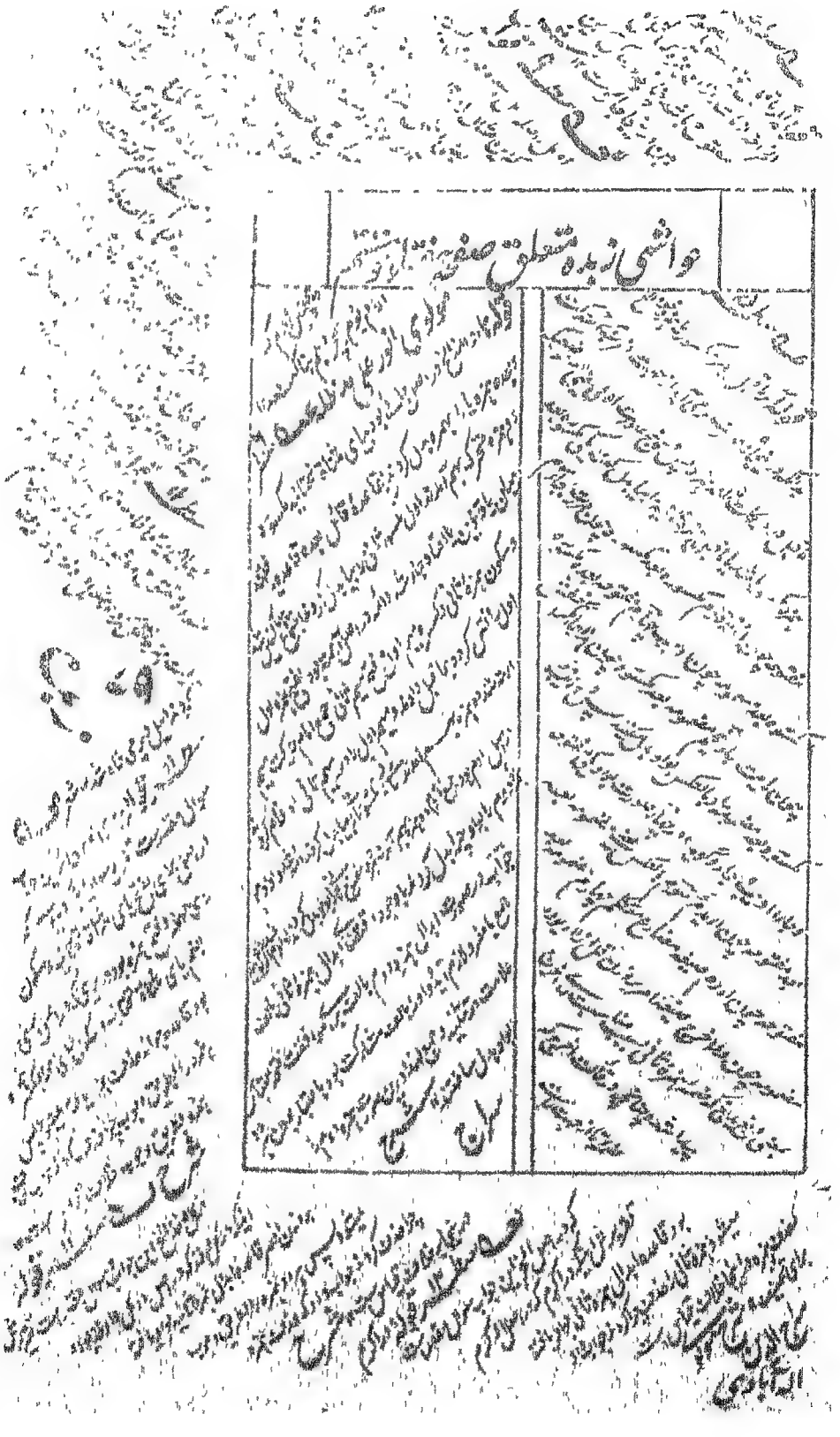

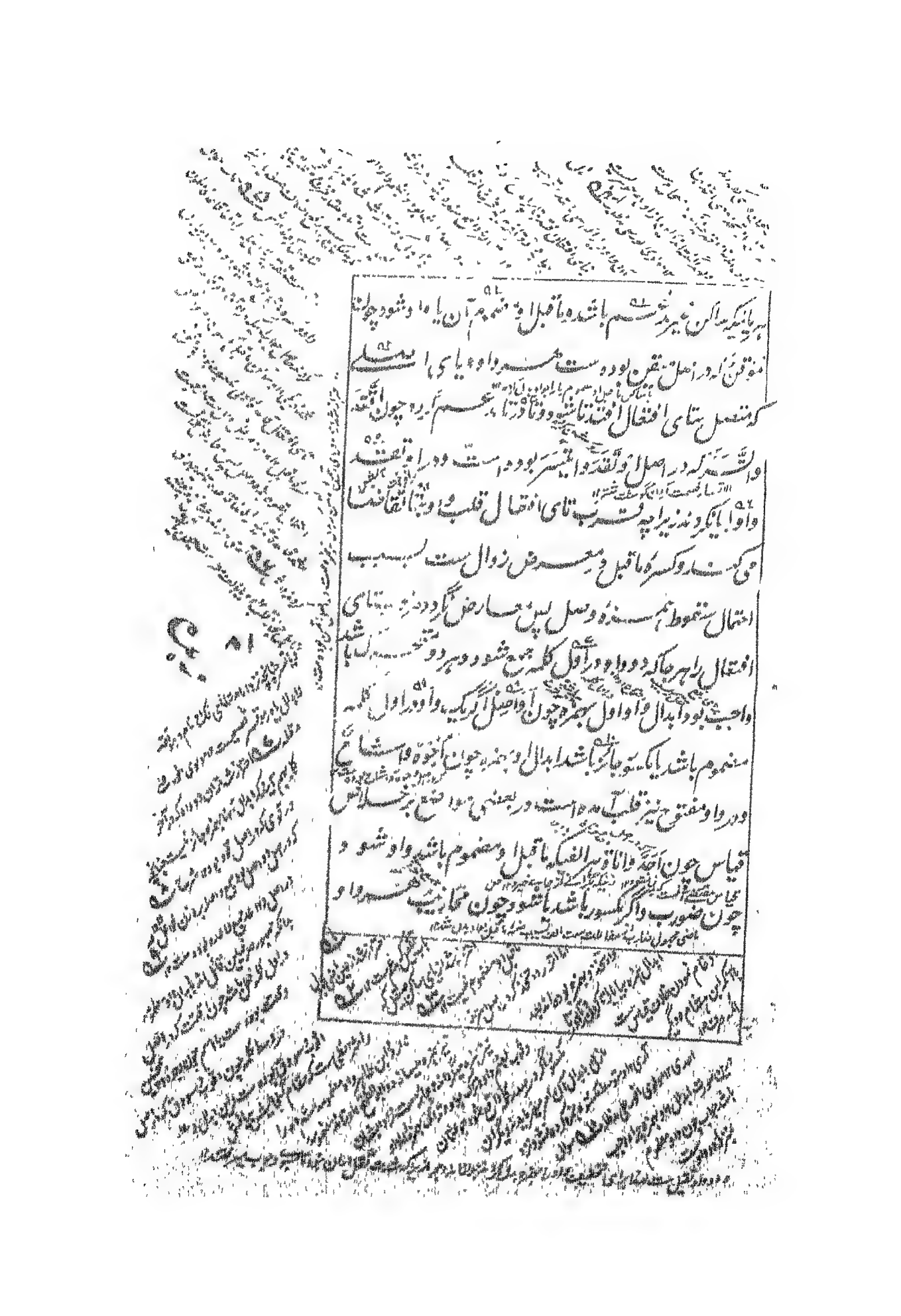

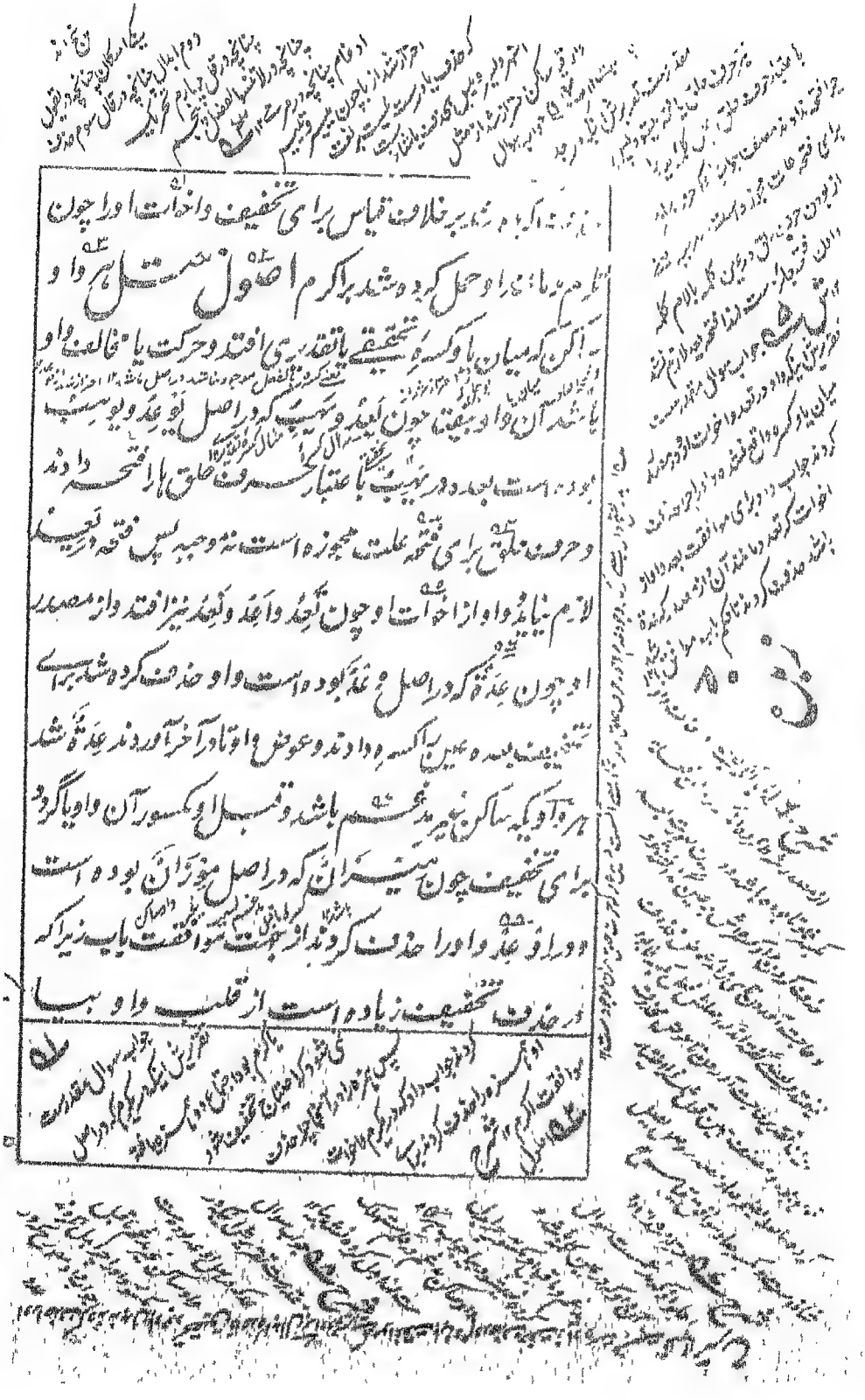

ویا که متحرک باشد بحرکت لازم و ما قبل او مفتوح باشد بفتحه
لازم و کلمه از التباس مفرد ایمن باشد و بر وزن فعلان و
فعلی نباشد و لام کلمه حرف علت نباشد و در معنی آن واو
ویا که تصحیح وی واجب نباشد و در آن کلمه تعلیلی دیگر از جنس
وی نیفتاده باشد واجب بود ابدال آن واو و یا بالف برای تخفیف
چون قال و باع و دعا و رمی و اگر با وجود این شرائط تصحیح کنند شاذ
بود چون قود و غیب و خونة و حوکة بخلاف دعوا و رمیا و دوران
و هیجان و صوری و حیدی و عور و صید و طوی و قوی هر ماضی
معتل العین که مفتوح العین باشد و ضمیر مرفوع بارز متحرک بدو متصل
شود اگر واوی باشد نقل کنند بضم و اگر یائی باشد نقل کنند بکسر
و حرکت واو و یا نقل کنند و بما قبل دهند بعد ازالت حرکت
ما قبل تا ضمه دلالت کند بر واو و کسره بر یا نزدیک حذف واو
و یا برای اعتبار اجتماع ساکنین چون قلت و بعت بخلاف

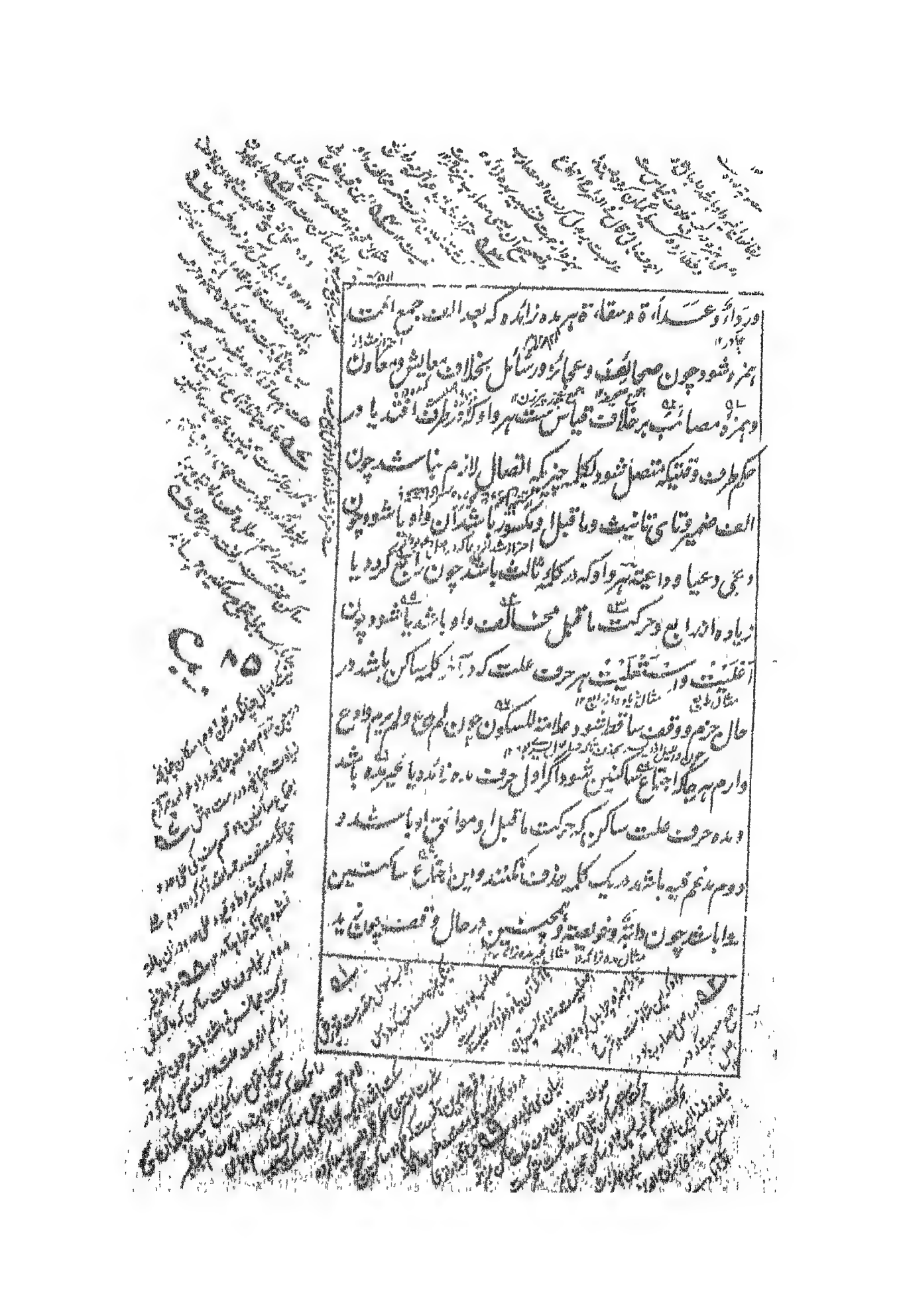

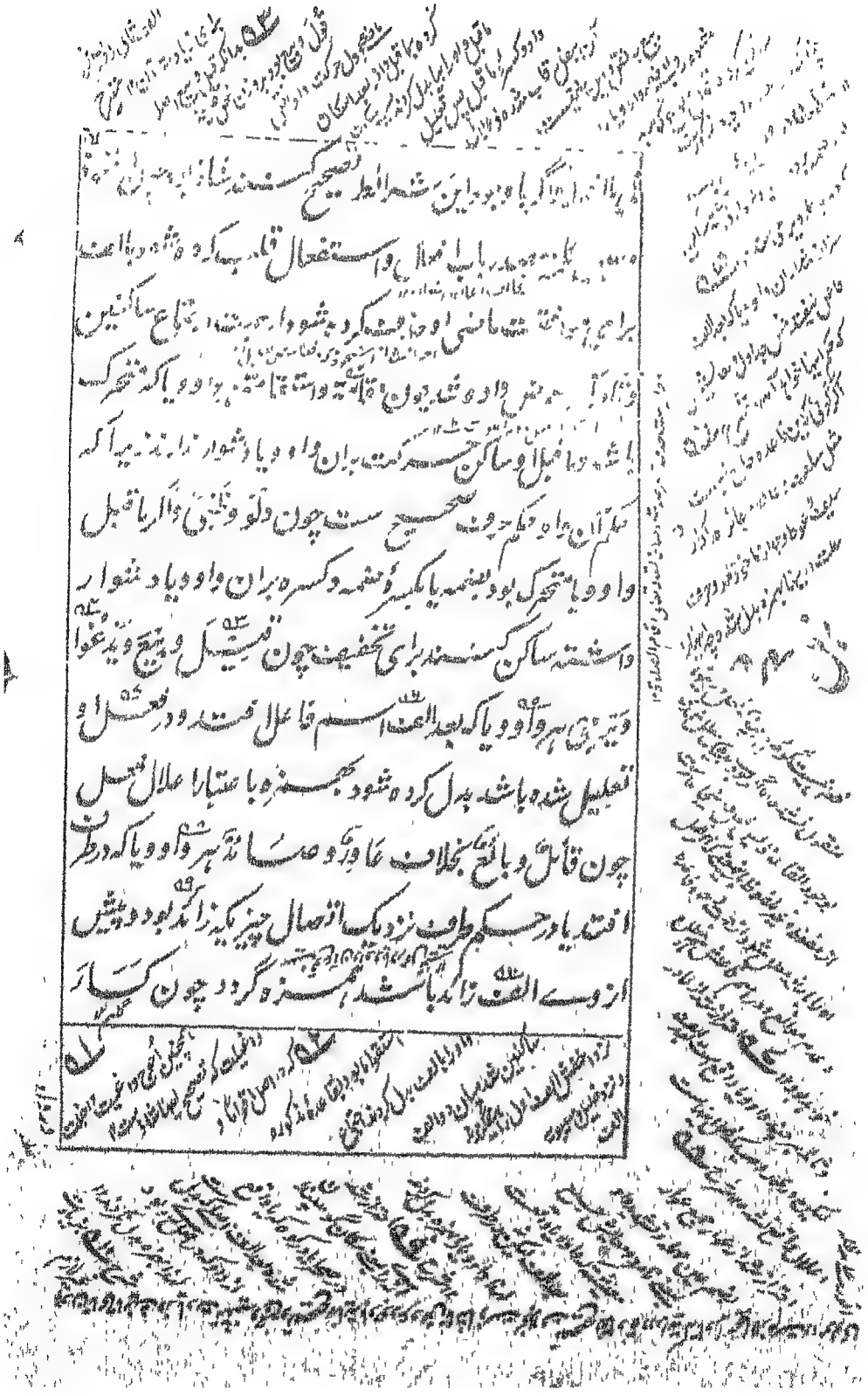

اگر ما قبل ساکن باشد بسکون غیر لازم پس ادغام کنند مگر در مثل
تتنزل و تتباعد چون مد یمد و عبدت و لبثت که در اصل عبدت
و لبثت بوده ست هر جا که حرکت حرف دوم واجبست ادغام هم
واجبست چون مد و هر جا که حرکت حرف دوم جائزست ادغام نیز
جائزست چون لم یمد و هر جا که حرکت حرف دوم ممتنعست ادغام نیز
ممتنعست چون مددن و در دو کلمه حرف صحیح اگر ما قبل اول ساکن باشد
چنانچه قرم مالک و یا دو همزه باشد چون قد جاء اشراطها یا اول مده
باشد چنانچه فی یوم و یا اول های سکته باشد چنانچه مالیه هلک یا اول
مدغم فیه باشد چنانچه رب بکر پس ادغام ممتنع بود و در بعضی از کلمات
مضاعف قلب آمده ست چون تقضی البازی و در بعضی حذف
آمده ست چون ظلت و مست بر خلاف قیاس هر جا که دو تا در اول
کلمه جمع شوند روا باشد که یکی را حذف کنند برای تخفیف چون تنزل و تناهی

تمت

الحمد لله که نسخه زبده در ماه اپریل سنه ۱۸۸۵ع مطابق ماه جمادی الاولی سنه ۱۳۰۲ هجری
در مطبع منشی نول کشور باختتام رسیده لائق پسند قدردانان گردید

[illegible]

بسم الله الرحمن الرحیم

[illegible]

شرح مائۃ عامل - مختصر درسی کتاب ہے -

ہدایۃ النحو مختصر - مع رسالہ حین الافادہ فی کشف الاضافۃ
رسالہ از مولوی عبدالحق بلگرامی -

کافیہ مختصر - خلاصہ مستخرج منتخب از ابن حاجب مع ملا جامی
نوشتات فاضلہ مع قصیدہ از مصنف علام (نیز دو رسالہ
تحقیق نونات ثلاثہ میں ایک مصنف ابن کمال کا اور
دوسرا مولوی عبدالرحیم کا -

ایضاً کافیہ مختصر - بخط نسخ با شرح صدر مع رسائل -

ایضاً کافیہ مختصر - با ترجمہ و حواشی -

شرح کافیہ فارسی - منظوم مصنفہ مولوی محمد ابراہیم

شرح ملا جامی مختصر - مطبوعہ قدیم یہ شرح کافیہ کی ہے -
مصنفہ ملا عبدالرحمن جامی مع رسالہ تقریر تحلیل و محصول
از مولوی ہادی احمد -

ایضاً - جلی قلم مطبوعہ جدید واضح کاغذ عمدہ
مع تقریر تحلیل و محصول -

ایضاً - جلی قلم -

حاشیہ جمال و حاشیہ عبدالرحمن - دونوں حاشیہ
شرح ملا جامی کے بڑے معتبر ہیں حاشیہ جمال مصنفہ
مولانا جمال و حاشیہ عبدالرحمن مصنفہ مولانا
عبدالرحمن صفدر یمنی -

رضی شرح کافیہ - مصنفہ محمد بن حسن استرآبادی
مطبوعہ مطبع ہذا کلان دو جلد ہیں -

۱ - جلد اول - تا بحث مجرورات ہے -

۲ - جلد ثانی - بحث تنبیہات سے تا بحث
حروف ناقصہ کتاب ہے -

رضی شرح کافیہ - مطبوعہ مصری ۲ جلد ہیں
بحوالہ مصر ہے -

لب الاعراب - مصنفہ مولوی عبدالرحمن

تسہیل الکافیہ - شرح کافیہ مختصر مع متون
عبدالقوی من تلامذہ مولوی عبدالحکیم شیرمانی
حاشیہ پر دو جلد ہیں حاشیہ عبدالغفور مصنفہ ۱۲۰۰ھ
پر ختم ہوا اور مکمل ۱۲۱۰ھ -

اصل الاصول - مصنفہ مولوی محمد حسن
صدر الصدور سابق کانپور -

جامع الغموض - فارسی شرح مبسوط مختصر کافیہ کی
مصنفہ مولوی عبدالغنی چار جلد ہیں

۱ - جلد اول - مقدمہ کتاب سے تا بحث ما و لا مشبہ
بلیس -

۲ - جلد دوم - بحث منصوبات سے تا بحث حروف
۳ - جلد سوم - مضافات سے تا مسئلہ کحل -
۴ - جلد چہارم - بیان میں عوامل
معنوی کے تا ختم کتاب ہے -

کتب منطق عربی

مجموعہ منطق - نام مجموعہ جس میں چند کتب شامل ہیں -

۱ رسالہ صغری ۲ - رسالہ کبری - ۳ -
ایساغوجی - ۴ - مختصر المیزان - ۵ - میزان المنطق
۶ - تہذیب - ۷ - قرآۃ المنطق - ۸ - تحریر الشمسیہ
۹ - تعدیلات تحریر الاشکال - ۱۰ - ملخص
۱۱ - رسالہ [illegible]
شرح [illegible]

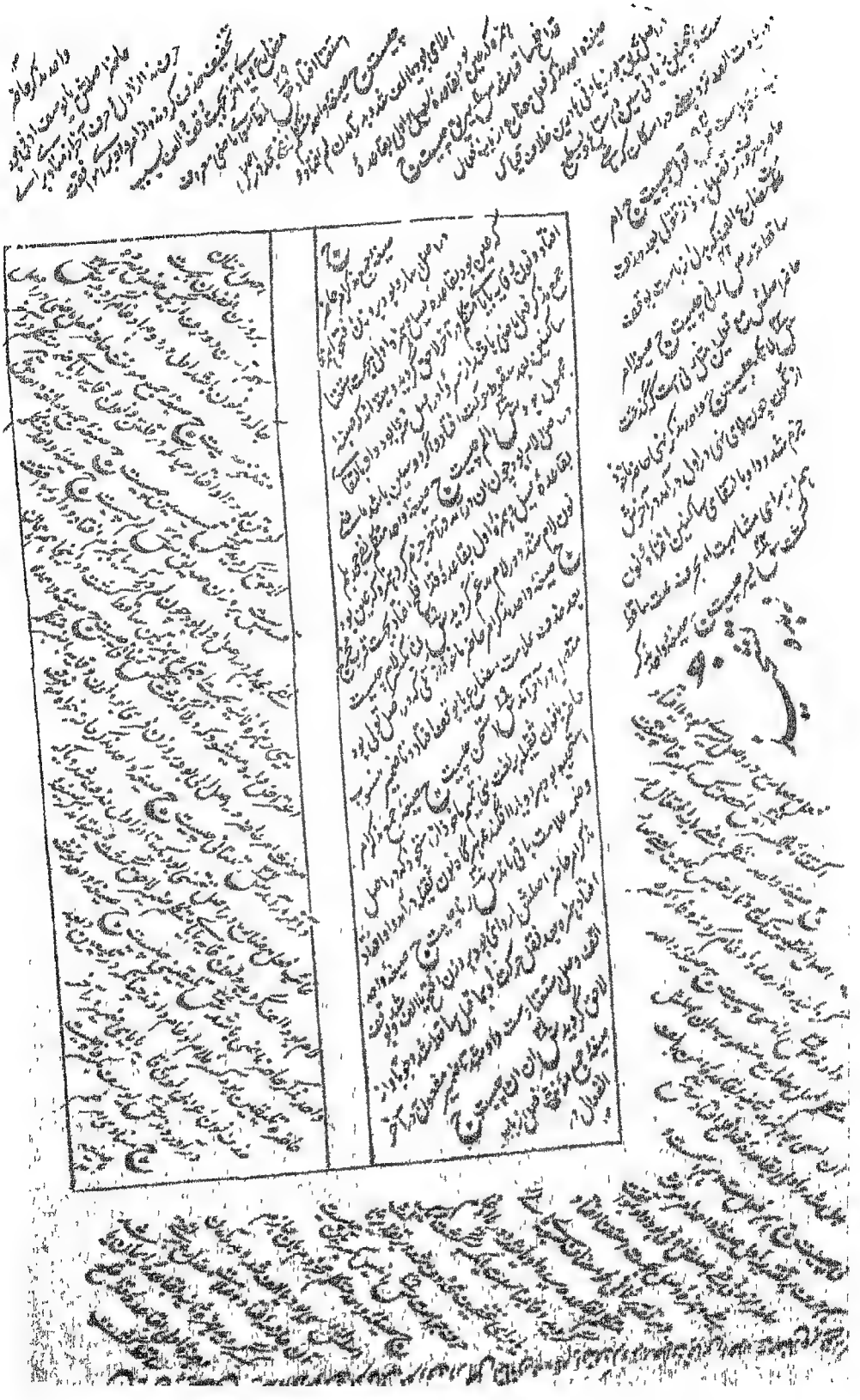

حاشیہ از مولوی عبدالحی صاحب
حاشیہ از مولوی عبدالحلیم و مولانا مفتی سعد اللہ و مولانا
ابوالفتح و مولانا شیخ الاسلام -
ایضاً - فارسی شرح فارسی کسی کتاب کی انہوں
نے کہاں حاصل کی اس محشی -
شرح المنہاج - مصنفہ مولوی عبدالرحمن ابن عبداللہ
عثمانی -
قال اقول - یہ شرح الوافی کی ہے جو مصنفہ
اکمل الدین ابن ہے -
رسالہ ایضاحات - یہ بحث المختلفات
پر رسالہ قطبی کا ہے -
حاشیہ عبدالحکیم - یہ قطبی اور میر قطبی از ملا عبدالحکیم -
شرح مسلم الثبوت - المسمی بہ مرآۃ الروح در بیان
تصورات و دیگر رسالہ تصدیقات شرح مسلم الثبوت
مصنفہ مولانا محمد مبین -
شرح سلم - قاضی مبارک کی منطقیات شرح سلم
قاضی مبارک کی مصنفہ قاضی محمد مبارک -
منطقیات شرح سلم - قاضی مبارک مصنفہ قاضی محمد مبارک
ہدایۃ المنطق - یہ شرح رسالہ عضدیہ ہے منطق میں -
مجموعہ حاشیہ میر زاہد ملا جلال - یہ مجموعی مولوی عبدالحی
درسی ہے اس مجموعہ میں چار کتابیں ہیں -
۱- حاشیہ میر زاہد - یہ حاشیہ مصنفہ سید محمد زاہد ہروی
کا ہے شرح محقق ملا جلال دوانی پر -
۲- ملا جلال - یہ شرح ملا جلال دوانی کی ہے شمس بازغہ
پر جو تصنیف علامہ تفتازانی کی ہے -

۳- التعلیق المجید حاشیہ شرح ملا جلال کا ہے مصنفہ
مولوی عبدالحی صاحب -
۴- القول السدید رسالہ تقلید جس مولف نے حصر بسیط
میں کی ہے مصنفہ مولوی عبدالحکیم -
حاشیہ میر زاہد ملا جلال - از بحر العلوم مولانا عبدالعلی
حاشیہ میر زاہد ملا جلال - از مفتی ظہور اللہ -
حاشیہ میر زاہد ملا جلال - از بحر العلوم مولانا مفتی
ظہور اللہ صاحب -

کتب حکمت عربی

میبذی - مصنفہ حسین بن معین الدین المیبذی -
شرح اشارات - مصنفہ نصیر الدین محقق طوسی -
شمس بازغہ - مصنفہ ملا محمود جونپوری درسی کتاب ہے -

کتب ادب عربی

مقامات حریری - مع ترجمہ و حواشی فارسی مصنفہ
ابو محمد القاسم بن علی الحریری اس میں پچاس مقالہ ہیں
انشا نگاری عربی میں نادر کتاب چھپی ہے -
شرح حماسہ - قصائد حماسہ آنکی شرح جدید مولوی
فیض الحسن مدرس عربی مدرسہ عالیہ کلکتہ مصنفہ طبع ہوئی
مقامات حمیدی - محشی اور مترجم مصنفہ قاضی
ابوبکر حمید الدین ۴۰ مقالہ ہیں فارسی و عربی عبارت
و فرق میں جو ترجمہ ہے وہ طبع ہو گیا ہے -

کتب علم معانی و بیان عربی

مختصر المعانی - مطول مع حاشیہ غنائی مصنفہ مسعود
بن عمر مسعود سعد الدین تفتازانی -